โภชฌงค์ ๗

คำนำสวดมนต์

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน)

และ

พระธรรมเทศนา

พระธรรมจินดาภรณ์ (ทองเจือ)

วัดราชบพิธ

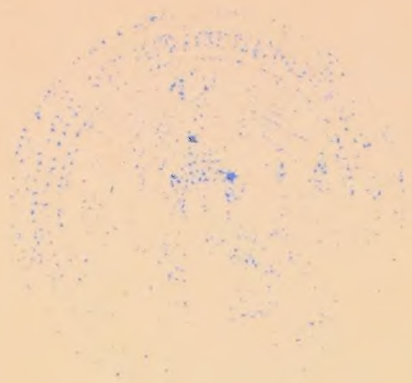
นายแพทย์กอบชัย และ เกษมสุข พรหมินทะโรจน์

พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานฌาปนกิจศพ

นางพวงศรี พยัคฆะพิธ

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒

โภชมงค์ ๗

คำนำสวดมนต์
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน)

และ

พระธรรมเทศนา

พระธรรมจินดาภรณ์ (ทองเจือ)
วัดราชบพิธ

นายแพทย์กอบชัย และ เกษมสุข พรหมินทะโรจน์
พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานฌาปนกิจศพ

นางพวงศรี พยัคฆะพิธิ

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันพฤหัสบดี ที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๒

คำนำ

นายแพทย์กอบชัย กับ คุณเกษมสุข พรหมินทะโรจน์ ปรารภการฌาปนกิจศพ นางพวงศรี พยัคฆะนิธิ ผู้เป็นมารดาของคุณเกษมสุข ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม แจ้งความประสงค์ขอเรื่องคำนำสวดมนต์ที่บรรยายทางวิทยุกระจายเสียงกรมประชาสัมพันธ์ เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ท่านผู้มรณกรรม จึงเลือกเรื่องโพชฌงค์ให้พิมพ์ตามความประสงค์

โพชฌงค์ เป็นหัวข้อคำสอนของพระพุทธเจ้าประเภท ๑ สมควรที่ผู้มีความเคารพนับถือพึงศึกษาเป็นความรู้ประจำชีวิต แต่ยังมีผู้บ่นว่าคำสอนพระพุทธเจ้าเข้าใจยาก เลยมิใคร่สนใจ ว่าที่จริงมักยากที่ภาษาบาลี ถ้าเข้าใจแล้ว ก็คือคำสอนที่เหมือนแผนที่ของชีวิตนี่เอง ชาวไทยยอมรับนับถือมานานแล้วตราบเท่าทุกวันนี้ ถึงกระนั้นความนิยมนับถือก็ยังเหมือนน้ำอบไทย มักเป็นที่สนใจแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ สู้น้ำหอมต่างประเทศไม่ได้ ว่าถึงกลิ่นหอมก็หอมเฉพาะเวลาหายใจเข้าเท่านั้นเหมือนกัน แต่น้ำอบไทยคงมีกลิ่นหอมชวนชื่นระรื่นใจ เพราะเหมาะกับนิสัยและถิ่นฐานของคนไทยมิเสื่อมถอยน้อยคุณค่าอย่างไรเลย

จึงเหมาะนัก ที่ควรได้พิจารณาเรื่องของโพชฌงค์ในเล่ม จะพบความเข้าใจง่ายตามที่บรรยายในท้องเรื่องผิดกว่าที่เตรียมคิดเหม็นเบื่อเสียก่อน อย่างยังมิทันใช้ก็หน่ายแหนงน้ำอบไทยเสียก่อนฉะนั้น

ขอกุศลทักษิณานุปทานที่ปิยชนทั้งหลายมี บุตรธิดา เป็นต้น ได้บำเพ็ญมาแล้วตามลำดับกาล ตราบถึงการฌาปนกิจศพ จงประมวลเป็นมหากุศล ดลบันดาลความสุขจำเริญด้วยสิ่งอันพึงปรารถนาโดยธรรม แก่นางพวงศรี พยัคฆะนิธิ ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมเจตนาปรารภอุทิศถึงของปิยชนผู้มีน้ำใจเปี่ยมด้วยกตัญญูกตเวทีทุกประการ เทอญ.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน)

วัดราชบพิธ พระนคร
วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๑๒

นางพวงศรี พยัคฆะนิธิ

ชาตะ ๑ ธันวาคม ๒๔๔๖

มตะ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๑

ประวัติโดยย่อ
นางพวงศรี พยัคฆะนิธิ

นางพวงศรี พยัคฆะนิธิ เป็นบุตรีคนที่สองของขุนพรหมธนาธร (ทองอยู่ หุตะนันทน์) และนางมล หุตะนันทน์ เกิดที่บ้านข้างวัดเทพธิดา หลังวังกรมพระสมมติอมรพันธุ์ (หรือเป็นโรงเรียนเทเวศร์วิทยาลัยเดี๋ยวนี้) เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๖

การศึกษาในขั้นต้นได้ศึกษาที่โรงเรียนสตรีเบญจมราชาลัย และได้เข้าศึกษาต่อใน ร.ร. กุลสตรีวังหลัง หรือที่เรียกว่าโรงเรียนแหม่มโคล์ในสมัยนั้น สำเร็จการศึกษา ผดุงครรภ์และพยาบาลจาก ร.ร. ผดุงครรภ์และพยาบาลของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕

ได้ทำการสมรสกับ พ.ต.ต. เสก พยัคฆะนิธิ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๕ คน คือ

๑. ร.อ. กมล (เปรม) พยัคฆะนิธิ

๒. นางเกษมสุข พรหมินทะโรจน์

๓. ร.อ. อุกฤษฏ์ พยัคฆะนิธิ

๔. นางขนิษฐา สมบูรณ์สุข

๕. นางโสภาพรรณ พุ่มสถิตย์

ได้ป่วยเป็นโรคเบาหวานเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ เข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ๓ ครั้ง ครั้งสุดท้ายเมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๑ เนื่องจากมีโรคแทรกทางหัวใจ ได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สิริรวมอายุได้ ๖๕ ปี.

ระลึกถึงคุณแม่

คุณแม่ที่รักของลูก คุณแม่เป็นผู้ที่ให้กำเนิดลูกมา นอกจากคุณพ่อแล้ว คุณแม่ก็ได้เลี้ยงดูลูกมาด้วยความรักและเสียสละ ตลอดเวลาคุณแม่ได้ให้ลูกมากกว่าจะเป็นผู้รับ ทั้งยามลูกมีสุขคุณแม่ก็พลอยชื่นใจไปกับลูกด้วย ลูกคนใดมีทุกข์แม่ก็ทุกข์ด้วย พระคุณของคุณแม่นั้นเหลือหลาย ท่านได้ให้ความรักอันแท้จริงต่อลูกโดยปราศจากสิ่งเคลือบแฝงใด ๆ ทั้งสิ้น คุณแม่ได้รักษาปกป้องลูกไว้อย่างสุดความสามารถเท่าที่แม่ที่รักลูกทั้งหลายจะพึงมีและให้แก่ลูกที่รักของตน ฉะนั้นท่านจึงเป็นพระองค์หนึ่งของลูก ถ้าวิญญาณของคุณแม่จะสิงสถิตอยู่ที่ใดก็ตาม ขอได้โปรดรับรู้ถึงความกตัญญูรู้คุณของลูกว่าลูกได้พยายามแล้วอย่างที่สุดที่จะให้การรักษาพยาบาลเพื่อให้คุณแม่มีอายุยืนต่อไปอีก แต่ใครเลยจะหนีพรหมลิขิตพ้น ลูกพยายามหักห้ามความรักและความอาลัยคิดถึงให้คลายลงแต่ก็เป็นไปได้โดยยาก

ในที่สุดนี้ลูกขอขอบพระคุณคุณหมอและพยาบาลทุกท่านที่ได้กรุณาให้การรักษาพยาบาลคุณแม่เป็นอย่างดี ตลอดเวลาที่เจ็บป่วยอยู่ที่โรงพยาบาล และท่านที่ได้ไปเยี่ยมถึงบ้าน ขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

คุณแม่ได้จากลูกไปแล้วอย่างแท้จริง เมื่อลูกคิดถึงก็จะไปหาอีกไม่ได้แล้วในโลกแห่งความเป็นจริง แต่ลูกอาจจะพบคุณแม่ได้ในความรำลึกและความฝันเท่านั้น ด้วยกุศลผลบุญที่คุณแม่ได้สร้างสมไว้และทั้งที่ลูกได้บำเพ็ญกุศลอุทิศให้คุณแม่ ลูกขอตั้งจิตอธิษฐานขอให้ดวงวิญญาณของคุณแม่ที่รักและเคารพของลูกจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพชั่วกาลนาน.

จากลูก

โพชฌงค์ ๗ ข้อ

วันพระที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๐

ท่านพุทธศาสนิกชน ผู้มุ่งดำเนินตนตามแนวแห่งพระธรรมวินัย

วันพระนี้ ตรงแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ พ้นเขตถวายผ้ากฐิน แก่พระภิกษุตามอารามต่าง ๆ มาได้ ๗ วันแล้ว ต่อจากนี้ไปกว่าจะถึงพิธีพิเศษในพระศาสนาอีก ก็ต้องรอถึงวันมาฆบูชาซึ่งตามปกติตกในกลางเดือน ๓ ในระหว่างว่างพิธีพิเศษ การบำเพ็ญบุญก็มิใช่จะปล่อยให้ว่างไปตามด้วย ทุกวันพระ ๗ วันครั้ง ๑ ก็ยังเป็นวันบำเพ็ญบุญประจำตามพระบรมพุทโธวาทอยู่ ที่เรียกว่า วันธรรมสวนะ วันประชุมฟังธรรม หรือ ที่เรียกรู้กันทั่วไปว่า วันพระ และวันพระเช่นนี้ก็มิใช่ยกให้เป็นหน้าที่เฉพาะของพระภิกษุสามเณรเท่านั้น ต้องเข้าใจว่า เป็นวันเข้าถึงพระ หรือเป็นวันทำชีวิตจิตใจให้เป็นพระของคฤหัสถ์ทั่วไปด้วย

บุคคลผู้ประกอบอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียรตลอดเวลา ๗ วัน จำเป็นต้องมีการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อสะสมกำลังไว้ประกอบอาชีพต่อไปใหม่ อาชีพจึงจะเจริญถาวรสืบไป ถ้าคร่ำเคร่งกวดขันเร่งรัดอย่างวันโกนไม่ละ วันพระไม่เว้น ร่างกายย่อมทนทานไม่ได้นาน จะแสดงความอ่อนเปลี้ยเพลียแรงเป็นโรคภัยไข้เจ็บให้ปรากฏ การพักผ่อนในเวลาอันควร จึงจำเป็น มิใช่เป็นการเกียจคร้าน พระอาทิตย์ยังมีกลางวันกลางคืน พระจันทร์ยังมีข้างขึ้นข้างแรม เหล่านี้เป็นข้อเปรียบเทียบถึงการพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร

ทางพระศาสนาท่านกำหนดวันพระให้เป็นวันทำบุญ ๗ วันครั้ง ๑ นั้น เหมือนให้หาวันพักผ่อนในระหว่างการประกอบอาชีพ การพักผ่อน ก็มิใช่หาโอกาสไปยิงนกตกปลา หรือมั่วเมาในอบายมุขต่าง ๆ เช่นนั้น แต่ให้เป็นการพักผ่อนที่มีคุณประโยชน์ คือเมื่อพักการใช้กำลังกายประกอบอาชีพแล้ว ก็ควรแสวงหาประโยชน์ในการพักผ่อนให้แก่กำลังใจบ้าง จะเป็นวิธีชำระจิตใจที่คลุกคลีด้วยอาชีพจนวุ่นวายขะมุกขะมอม ให้สดใสสะอาดได้ชั่วครั้งชั่วคราว เหมือนเครื่องนุ่งห่มใช้สอยมาหลายวัน ย่อมแปดเปื้อนเหงื่อไคล เกิดความสกปรก น่ารังเกียจแม้แก่ตนเอง เมื่อมีโอกาสได้ซักฟอก ชำระสิ่งสกปรกให้หมดไป ก็ยังกลับน่าใช้นุ่งห่มด้วยความสบายใจได้ วิธีการพักผ่อนในทางพระศาสนา ท่านจึงแนะให้พักผ่อนด้วยการประชุมกันเป็นธัมมสากัจฉาศึกษาหาความรู้ในการบุญการกุศล ซึ่งเป็นอาหารของจิตใจ เท่ากับหากำลังใจไว้ให้บำรุงกำลังกายใช้ประกอบอาชีพได้เต็มสามารถ ฉะนั้น

ถึงจะว่างพิธีพิเศษในทางศาสนา แต่ก็ยังมีวันรักษาศีล สดับธรรมเป็นประจำทุกวันพระที่ควรสนใจแสวงหาเป็นอาหารใจอยู่ จึงไม่ควรปล่อยปละละเลย เมินเฉยไม่นำพา ใจจะได้แต่อาหารที่เป็นของแสลงรบกวนสุขภาพ อย่างไม่สมหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนเท่านั้น

คำนำสวดมนต์แบบมคธทุกแรม ๘ ค่ำ ที่นำมาบรรยายเป็นประจำ ก็เพื่อให้เป็นอาหารใจแก่ท่านพุทธศาสนิกชน จะได้เลือกเฟ้นรับไว้บริโภคตามความปรารถนา โดยมิต้องออกจากบ้านเรือนไปแสวงหาที่อื่น เท่ากับมีผู้นำอาหารมาเทียบเชิญให้รับประทานถึงภายในบ้านอยู่แล้ว อาหารใจเหล่านี้ ล้วนแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคได้ประทานไว้หลายอย่างต่างชนิด หรือเป็นเหมือนแสดงแผนที่ของชีวิตให้ได้พิจารณาเลือกเฟ้น เว้นทางอันขรุขระเสีย มาเดินในทางอันราบเรียบได้ถูกต้อง ตามนัยพระพุทธภาษิตว่า "เมื่อความบากบั่นมีอยู่ ผู้ฉลาดพึงละเว้นความชั่วทั้งหลายในโลกนี้เสีย เหมือนคนมีตาดี เว้นทางอันไม่เรียบร้อยเสียฉะนั้น"

ตามที่ได้นำหลักคำสอนของพระพุทธองค์มาบรรยายตามลำดับเวลา จนถึงเมื่อแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ นั้น ได้บรรยายในเรื่องสัญญา ๑๐ ถึงข้ออานาปานัสสติ ซึ่งเป็นข้อสุดท้ายจบไปแล้ว วันพระนี้จะได้เริ่มบรรยายในเรื่องโพชฌงค์ วันพระละข้อ เพื่อให้ได้เนื้อถ้อยกระทงความแจ่มแจ้งประดับความเลื่อมใสสืบต่อไป

สำหรับวันพระนี้ จะบรรยายเป็นการเริ่มเรื่องในคำว่า "โพชฌงค์" ก่อน คำว่าโพชฌงค์ แปลว่า "ธรรมะเป็นองค์แห่งญาณ

เครื่องปลุกใจ หรือองค์แห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้" โดยอธิบายว่า จิตใจที่เว้นจากกุศลธรรมควบคุม ย่อมดิ้นรนกระสับกระส่าย เพราะเกี่ยวเกาะพัวพันในอารมณ์ที่รักที่ชังที่หลงและเห็นผิด ที่ไม่เที่ยง เห็นเป็นเที่ยง ที่เป็นทุกข์เห็นเป็นสุข ที่ไม่ใช่ตน เห็นเป็นตน อาการเช่นนี้ ตามศาสนโวหารท่านบัญญัติว่า หลับ ดังนี้ เป็นด้วยอำนาจอกุศลธรรมซึ่งเรียกว่า นิวรณ์ ธรรมเครื่องกั้นความสุขความเจริญ หรือกั้นจิตไม่ให้บรรลุถึงคุณความดี โพชฌงค์นี้ ท่านจัดว่า เป็นโพธิปักขิยธรรมคือ ธรรมะเป็นไปในฝ่ายปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ มีหลายหมวดด้วยกัน ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรค ๘ หมวดธรรมเหล่านี้ แต่ละหมวด ล้วนเป็นข้อธรรมะปฏิบัติเรื่องปัญญาให้ถึงการตรัสรู้เท่าเทียมกัน สุดแต่จะเลือกปฏิบัติเอาตามอัธยาศัย

สำหรับโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคได้ตรัสสอนพระภิกษุเมื่อครั้งประทับ ณ พระเชตวันวิหาร ที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย โดยใจความว่า

"ภิกษุทั้งหลาย องค์แห่งธรรมะเป็นเครื่องตรัสรู้ ๗ อย่าง เหล่านี้ ภิกษุอบรมเจริญ กระทำให้มากย่อมเป็นไปเพื่อพระนิพพาน คือ สติ ความระลึกได้, ธัมมวิจยะ ความสอดส่องธรรม, วิริยะ ความเพียร, ปีติ ความอิ่มใจ, ปัสสัทธิ ความสงบใจและอารมณ์, สมาธิ ความตั้งใจมั่น, อุเบกขา ความวางเฉย"

และตรัสรวมใจความเป็นคาถาต่ออีกว่า

"บรรดามนุษย์ทั้งหลาย ผู้ที่ข้ามถึงฝั่งพระนิพพานได้มีประมาณน้อย ส่วนสัตว์บุคคลนอกจากนี้ย่อมวิ่งไปตามฝั่งเท่านั้น.

ชนทั้งหลาย ที่เป็นผู้มักประพฤติตามธรรมในธรรมที่ตถาคตกล่าวชอบแล้ว เขาจักถึงฝั่งพระนิพพาน ล่วงวัฏฏะอันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสมาร ที่บุคคลข้ามได้ยากนัก

บัณฑิตควรละธรรมดำเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญ อาศัยพระนิพพานไม่มีอาลัยจากอาลัย, ความยินดีได้ยากในพระนิพพานอันสงัด, พึงงดกามทั้งหลายเสีย เป็นผู้ไม่มีเครื่องกังวลแล้ว ปรารถนาความยินดีในพระนิพพานนั้น.

บัณฑิตควรยังตนให้ผ่องแผ้ว จากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตต์ทั้งหลาย, จิตต์อันบัณฑิตทั้งหลายเหล่าใด อบรมดีแล้วในองค์เป็นเหตุตรัสรู้ทั้งหลาย, บัณฑิตทั้งหลายเหล่าใด ไม่ถือมั่น ยินดีแล้วในอันสละความยึดถือ บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะ มีความโพลงดับสนิทในโลก"

จบใจความตามบาลีในพระสูตรเพียงนี้

โพชฌงค์นี้ ท่านยกขึ้นไว้เป็นบทพระปริตต์เครื่องป้องกันทุกข์ ภัย โรค เป็นระเบียบที่คณะสงฆ์ใช้สาธยายในพิธีมงคลเป็นประจำ เพราะท่านแสดงคุณานุภาพของโพชฌงค์ทั้ง ๗ นี้ว่า พระ

มุนีเจ้า ผู้เห็นธรรมทั้งสิ้นตรัสไว้ชอบแล้ว บุคคลมาเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความดับกิเลส และเพื่อความตรัสรู้ (โดยยกตัวอย่างว่า) พระพุทธองค์ทอดพระเนตรพระโมคคัลลานะ และพระกัสสปะ กำลังเป็นไข้รับทุกขเวทนา ได้ทรงแสดงโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ ท่านทั้งสองเพลิดเพลินในพระพุทธภาษิต หายโรคในขณะนั้น และในกาลบางคราว แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระราชาในธรรม ทรงประชวร รับสั่งให้พระจุนทเถระแสดงโพชฌงค์ ก็ทรงบันเทิงพระทัย หายประชวรในขณะนั้นเหมือนกัน อาศัยตัวอย่างตามที่ท่านนำมาแสดงให้เป็นพระปริตต์นี้ จึงเกิดประเพณีอาราธนาพระภิกษุมาสาธยายโพชฌงค์ให้ผู้เจ็บหนักสดับตรับฟัง เพื่อเป็นการต่ออายุ หรือให้โรคบรรเทาเบาคลาย ทั้งนี้ ย่อมได้ผลในการบำรุงขวัญของผู้ป่วยเจ็บให้ดีขึ้นได้บ้าง แต่ต้องไม่ใช่ทุเลาเบาคลายจากการป่วยเจ็บเพราะได้ฟังคำสาธยายโพชฌงค์เป็นแท้ เพราะถ้าบทบาลีโพชฌงค์ทั้ง ๗ ข้อ สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้เบาคลายสูญหายได้ทั้ง ๆ ที่ผู้ฟังก็มักไม่ทราบเนื้อความ เพราะสาธยายตามภาษาบาลีแล้ว ก็ควรเลิกการเรียนแพทย์ เลิกสร้างโรงพยาบาลกันเสียนานแล้ว

อานุภาพของโพชฌงค์ มิได้อยู่ที่เพียงฟังเสียงสาธยาย และคำสาธยายนั้น ก็เป็นเพียงการเล่าเรื่องให้รับทราบเท่านั้น อานุภาพที่แท้จริง จึงอยู่ที่การปฏิบัติตามองคคุณของโพชฌงค์ได้ครบบริสุทธิ์บริบูรณ์ ทั้ง ๗ ประการเป็นหลักสำคัญ เพราะท่านรับรองว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความดับกิเลส และเพื่อความตรัสรู้ เมื่อ

ปฏิบัติตามองค์คุณของโพชฌงค์จนดับกิเลสถึงความตรัสรู้ ก้าวขึ้นถึงกระแสแห่งพระอริยะได้แล้ว จะป่วยกล่าวไปใยถึงโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับร่างกาย ก็ย่อมสามารถอันตรธานสูญหายได้โดยไม่เหลือวิสัย

เมื่อโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ ท่านนับเนื่องเป็นคุณธรรมในโพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมะเป็นไปในฝ่ายปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ ได้แก่เป็นหลักคุณธรรมสามารถนำผู้ที่ประพฤติปฏิบัติได้สมบูรณ์แล้ว ให้บรรลุถึงความเป็นอริยบุคคลได้ จึงนับเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง ที่พุทธศาสนิกชน ผู้มุ่งดำเนินตนตามแนวแห่งพระธรรมวินัยจะสนใจปฏิบัติดำเนินตามด้วยศรัทธาอุตสาห แม้จะยังไม่บรรลุถึงจุดมุ่งหมาย ก็ยังนับว่าเป็นผู้ได้ออกเดินในทางที่พระบรมศาสดาตรัสชี้แจงไว้แล้ว ไม่เป็นผู้เปล่า ถ้ายังมัวหวังคอยให้พระภิกษุมาสาธยายในงานมงคลหรือในยามป่วยไข้ เพื่อให้สมประสงค์ตามความปรารถนาเท่านั้น ก็จะสมกับพระพุทธภาษิตที่ตรัสเป็นเชิงตัดพ้อว่า ทางมีอยู่แต่ไม่มีผู้เดินโดยแท้

ส่วนการสาธยายบทบาลีจะแบ่งสาธยายเป็น ๒ ตอน คือ เริ่มต้นจนจบความเรียงตอน ๑ นิคมคาถา ตอน ๑ สลับกันไปเพื่อให้เหมาะแก่เวลา

ลำดับต่อจากนี้ จะได้สาธยายบทบาลีแห่งโพชฌงคสุตต เฉพาะตอนต้นตามแบบมคธ เพื่อเจริญศรัทธาอุตสาหของท่านพุทธศาสนิกชนให้ยิ่งขึ้น ณ กาลบัดนี้

๑. ชุมนุมเทวดา

๒. นโม

๓. พุทฺธํ

๔. โพชฺฌงฺคสุตฺต (ตอนต้น)

๕. เทวตาอุยฺโยชนคาถา

๖. โหตุ สพฺพํ สุมงฺคลํ

สติ ความระลึกได้

วันพระ ที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๑๐

ท่านพุทธศาสนิกชน ผู้มุ่งดำเนินตนตามแนวแห่งพระธรรมวินัย

เมื่อวันพระแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ ได้บรรยายถึงเรื่องโพชฌงค์ประดับสติปัญญามาแล้ว และว่าทุกวันพระแรม ๘ ค่ำของเดือนต่อไปจะได้นำข้อธรรมที่ร่วมอยู่ในโพชฌงค์มาบรรยายครั้งละข้อตามลำดับ

ฉะนั้น ในวันพระแรม ๘ ค่ำ เดือนอ้ายนี้ จึงบรรยายข้อธรรมของโพชฌงค์ข้อที่ ๑ คือ สติ ความระลึกได้ สืบไป. อนึ่ง ในโพชฌงค์นี้ มีข้อธรรมที่พ้องกับประเภทธรรมอย่างอื่นอีกมาก ท่านต้องการให้ทราบว่า ข้อธรรมนี้อยู่ในประเภทของโพชฌงค์ หรือมุ่งหมายอยู่ในลักษณะของโพชฌงค์ จึงเติมคำว่า สัมโพชฌงค์ กำกับไว้ด้วยทุกข้อ เช่น สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์

เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้หมายรู้ว่า สติความระลึกได้, ธัมมวิจยะ ความสอดส่องธรรม, วิริยะ ความเพียร เหล่านี้ มุ่งถึงเป็นข้อธรรมะเฉพาะเป็นองค์แห่งญาณเครื่องปลุกใจ หรือองค์แห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ ที่รวมเรียกว่า โพชฌงค์ เป็นข้อธรรมะชั้นวิปัสสนา ละเอียดสูงกว่าชั้นสมถะ จะได้ไม่เข้าใจไขว้เขวในเมื่ออ้างถึงลักษณะข้อธรรมนั้น ๆ

อนึ่ง คำว่า สติ นี้ ถ้ามีปรากฏแต่คำเดียว ท่านให้หมายความรวมถึงคำว่าสัมปชัญญะ เข้าด้วย เว้นแต่ยกมาพร้อมกันทั้ง ๒ คำ คือ สติและสัมปชัญญะ จึงให้หมายแยกเฉพาะแต่ละประเภทคือ สติ ความระลึกได้ ๑ สัมปชัญญะ ความรู้ตัว ๑ อาการทั้ง ๒ นี้ ต้องอาศัยกันเป็นไป สติ ความระลึกได้ เป็นอาการให้กำหนดรู้ตัวก่อนที่จะกระทำ จะพูด จะคิดอะไร ก็รู้ถนัดชัดเจนได้ก่อนทุกอิริยาบถ เท่ากับตระเตรียมพร้อม ส่วนสัมปชัญญะ ความรู้ตัว หมายถึงรู้ตัวชัดในขณะกำลังกระทำ เป็นปัจจุบัน เช่นกำลังพูด กำลังกระทำ กำลังคิด ก็มีความรู้เท่าทันการกระทำนั้น ๆ เสมอไม่เผลอไผล เลินเล่อ.

เมื่อในโพชฌงค์ ท่านยกสติขึ้นแสดงแต่คำเดียวว่า สติสัม-โพชฌงค์ขึ้นเป็นหัวข้อธรรม เช่นนี้ สติในที่นี้ ต้องหมายถึงอาการรู้ตัวได้ทั้งก่อนกระทำและกำลังกระทำ ร่วมพร้อมกันทีเดียว. สตินี้ท่านว่ามีอุปการะมาก เพราะจำเป็นต้องมีประจำอุดหนุนอยู่ในทุกกิจการหรือทุกอิริยาบถ กิจการนั้น ๆ จึงจะสำเร็จเรียบร้อยราบรื่นเป็นอันดี. ถ้าขาดสติ หรือย่อหย่อน บกพร่อง ไม่มีบริบูรณ์ กิจการที่กระทำ

ถ้อยคำที่พูด เรื่องราวที่นึกคิด ก็จะบกพร่อง ย่อหย่อน ผิดพลาด ไม่สำเร็จผล โดยบริบูรณ์ ยิ่งเป็นสติที่ผิดซึ่งท่านเรียกว่ามิจฉาสติ ยิ่งชักจูงให้การกระทำ การพูด การคิด นอกลู่นอกทาง ผิดพลาดอย่างเห็นกงจักรเป็นดอกบัวทีเดียว

"สติ มีความหน่วงจิตต์มิให้ลอยไปเป็นลักษณะ โดยอธิบายว่า จิตต์ตามปกติ เป็นธรรมชาติเบา มักลอยไปรับอารมณ์นั้น ๆ ตามความใคร่ ไม่รู้จักฐานะที่ควรและไม่ควร ดุจปุยนุ่นปลิวไปในอากาศ เมื่อธรรมะคือสติเข้าประจำ ย่อมถ่วงดวงจิตต์นั้นให้หนัก สะกดไว้มิให้ลอยไปได้ตามวิสัยของจิตต์ ยังทำกิจมิให้จิตต์พ้นเพ้อนเลอะเลือนไปด้วยอำนาจความประมาท เป็นธรรมชาติปกครองรักษาจิตต์มิให้คิดวิปริตไปในอารมณ์อันเป็นอาหารของความรัก ความชัง ความหลง มีหน้าที่จูงจิตต์ให้ตรงต่ออารมณ์ที่มุ่งหมาย ซึ่งเป็นไปในทางที่ชอบเป็นผล, สนับสนุนดวงจิตต์ให้เกิดความจำอย่างมั่นคง คุณข้อนี้ จำปรารถนาทุกขณะที่ทำ ที่พูด ที่คิด ทั้งในขณะที่เห็นรูป ได้ยินเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัส ถ้าขาดคุณข้อนี้ การทำ การพูด การคิด มักผิดพลาด ทั้งเป็นโอกาสให้อภิชฌา โทมนัส ความยินดียินร้ายเข้าครอบงำ เพราะจิตต์ไปเกี่ยวเกาะพัวพันในอารมณ์นั้น ๆ ถ้ามีสติกำกับ ก็เป็นผู้นำให้เกิดความรู้เท่าทัน ป้องกันความผิดและโทษนั้น ๆ ได้ สติจึงจัดเป็นโพชฌงค์ คือองคคุณเครื่องปลุกใจให้รู้สึกผิดชอบประการหนึ่ง ทรงยกขึ้นไว้เป็นข้อต้น ก็เพราะเป็นคุณธรรมสำคัญ นำจิตต์ให้ดำเนินไปถูกต้องตามคลองธรรม"

(วรรรคนี้เป็นสำนวนของสมเด็จพระวันรัต เขมจารี วัดมหาธาตุ)

โดยนัยนี้ จะเห็นว่า ลักษณะอาการของสติ เป็นคุณธรรม อันจำปรารถนาในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ ท่านจึงสรรเสริญว่า "สติเป็นธรรมเครื่องตื่นอยู่ในโลก คนมีสติมีความเจริญทุกเมื่อ"

ผู้ไม่ควมคุบสติให้มีประจำตน ย่อมได้ผลตรงข้าม ชื่อว่า เป็นผู้มืด หลงงมงายอยู่ในอารมณ์ของโลก และมีความเสื่อมอยู่ทุกวันคืน ท่านจึงเรียกว่า ผู้ประมาท คือไม่มีสติควบคุมชีวิต หรือที่ใช้สติไปในทางผิดเป็นมิจฉาสติ ยิ่งจะซ้ำร้าย ย่อมก่อทุกข์ภัยให้แก่ตนเสมอ ผู้มีสติสมบูรณ์บริบูรณ์ที่ท่านเรียกว่า ผู้ไม่ประมาทนั้น ก็คือผู้มีสติเจริญประจำอารมณ์อยู่ทุกอิริยาบถเป็นปกติไม่บกพร่อง ท่านเปรียบความไม่ประมาท ซึ่งเป็นมูลฐานของคุณธรรมทั้งหลายว่าเหมือนกับรอยเท้าช้างซึ่งใหญ่โต รอยเท้าสัตว์อื่นย่อมรวมลงในรอยเท้าช้างได้ทั้งหมด สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อตรัสปัจฉิมโอวาท ก็ยังทรงยกความไม่ประมาทขึ้นเตือนภิกษุทั้งหลายว่า "สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวง อันเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด" ดังนี้ เมื่อตรัสเตือนให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท ก็คือตรัสเตือนให้อบรมสติให้บริสุทธิ์บริบูรณ์นั่นเอง เพราะอาการแห่งความไม่ประมาท ก็ได้แก่การไม่ปราศจากสติเป็นเค้ามูล นักปราชญ์จึงกล่าวว่าสติจำปรารถนาในที่ทั้งปวง

วิธีการอบรมให้สติเจริญ ตามที่ท่านยกย่องว่าเป็นทางสายกลาง

ไม่หย่อนเกินหรือตึงเกิน ก็ได้แก่วิธีควบคุมสติให้พิจารณาอยู่ที่กาย เวทนา จิตต์ ธรรม ๔ ประการนี้จึงเป็นการถูกต้อง ตรงพระพุทธประสงค์ มีชื่อเรียกว่า สติปัฏฐาน ได้แก่ที่ตั้งอันมั่นคงของสติ เมื่อควบคุมให้สติกำหนดพิจารณากาย เวทนา จิตต์ ธรรม ทั้งที่เป็นภายในและภายนอกบ้าง ทั้งที่กำลังเกิดและเสื่อมสิ้นบ้าง และที่กำลังปรากฏอยู่เฉพาะหน้านั้น ก็ให้ทำความเข้าใจเพียงสักว่า ความรู้ เพียงสักว่าอาศัย ย่อมไม่ถือมั่นอะไรเลย รวมความว่า ใช้สติพิจารณากาย เวทนา จิตต์ ธรรม ตามสภาพความจริง จนปรากฏประจักษ์ชัดว่า กาย เวทนา จิตต์ ธรรม ก็สักแต่ว่า กาย เวทนา จิตต์ ธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา อบรมสติให้บริบูรณ์ด้วยการพิจารณากาย เวทนา จิตต์ ธรรม ได้เช่นนี้ ไม่ขาดตกบกพร่อง เรียกว่า สติปัฏฐาน คือ ตั้งสติอยู่ในที่สมควร ถ้าปล่อยสติให้เพ้อพุ้งไปพิจารณาในสิ่งอื่น มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นต้น ย่อมมีแต่จะชักชวนให้เกิดความเพ่งเล็งอยากได้บ้าง ให้เกิดความริษยาอาฆาตพยาบาทจองเวรบ้าง ชวนให้เห็นผิดเป็นชอบบ้าง ซึ่งมักโน้มเอียงไปในความย่อหย่อน หรือตึงเครียดเกินไป ท่านจึงยกกาย เวทนา จิตต์ ธรรม ขึ้นให้สติกำหนดโดยส่วนเดียว เพราะเป็นทางปฏิบัติสายกลาง

อนึ่ง ถ้าต้องน้อมสติไปพิจารณาสิ่งภายนอกเข้ามาเป็นอารมณ์ เช่น พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ท่านมักเติมคำว่า อนุ นำหน้าสติ เป็นอนุสสติ เพื่อให้หมายรู้ว่าเป็นอารมณ์ภายนอก

ซึ่งก็เป็นวิธีการประกอบที่จะช่วยชักจูงอารมณ์ให้ย้อนเข้ามาพิจารณาภายใน คือ กาย เวทนา จิตต์ ธรรม ต่อไป จัดว่าเป็นการอบรมสติในเบื้องต้นประการหนึ่ง

ตามนัยที่แสดงถึงลักษณะคุณของสติและวิธีการอบรมสติโดยปริยายนี้ อาจชวนให้เห็นว่า ละเอียดมาก ยากที่บุคคลทั้งหลายจะประพฤติตามได้ทั่วถึงกัน ความคิดเช่นนี้ เป็นความคิดเห็นแต่ส่วนยอดเท่านั้น จึงเห็นเป็นของยาก ละเอียดลึกซึ้ง ถ้าได้เริ่มหัดพิจารณาตั้งแต่รากโคนขึ้นไปตามลำดับเสียบ้าง ความคิดท้อถอยเช่นนั้น อาจกลับกลายสูญหายก็ได้ เพราะธรรมดาบุคคลทั่วไป ต่างก็มีสติประจำตัวอยู่ด้วยกันทั้งนั้น เว้นแต่ว่าใครจะมีอุบายฉลาดใช้สติให้เป็นคุณประโยชน์แก่ตนได้มากน้อยเพียงไรหรือไม่เท่านั้น ผู้ที่ไม่มีอุบาย มักปล่อยสติให้เป็นไปตามอารมณ์อยากได้ใคร่ดี เพราะอำนาจความรักครอบงำบ้าง ให้เป็นไปตามอำนาจความร้ายกาจเกลียดโกรธบ้าง ให้เป็นไปตามอำนาจความหลงเพลิดเพลิน มัวเมาบ้าง อย่างนี้เรียกว่าปล่อยสติไปในทางผิด นำผลแต่ความเดือดร้อน ทุกข์ยากลำบากมาสนอง เช่น ในยามได้ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่น่ารักใคร่พึงใจ หรือได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็ลืมตัว หาทันคิดถึงลักษณะความจริงไม่ว่า สิ่งนั้น ๆ จะต้องเปลี่ยนแปลง ยักย้ายไม่คงที่ กลับหยิ่งผยองในยามได้ ซบเซาในยามเสีย มิหนำยังจะหลงคิดติดตามหาส่วนเสียให้คงกลับคืนอีก. ถ้ารู้จักควบคุมสติ พิจารณาลักษณะของสิ่งทั้งหลายนั้นตามความจริงแล้วย่อมจะรู้จักยั้งคิด ไม่ถึงกับปล่อยตัวให้

ตรมตรอมจนเห็นโลกมีแต่ความทุกข์ คับแค้นโดยส่วนเดียว จะยังเหลือสติไว้ให้พอพิจารณาหาอุบายแก้ไข อย่างน้อยก็พอผ่อนหนักให้เป็นเบา จนกว่าจะเงยตาอ้าปากเหมือนกับเขาอื่นได้ต่อไป นี่เป็นโทษเพียงส่วนน้อยของการไม่รู้จักควบคุมสติ

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อไม่รู้จักควบคุมสติไว้ในที่ควร ปล่อยให้ฟุ้งซ่าน หลงยึดมั่น ถือมั่นตลอดไป เท่ากับเป็นการกระจายกำลังของสติให้อ่อนแอลงทุกที สติยิ่งอ่อนแอมากขึ้นเท่าไร การกระทบกระเทือนต่อสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาก็จะยิ่งมากขึ้น ถมทุกข์ระทมใจให้แก่ตนเองอยู่ตลอดไป การที่ท่านสอนให้พิจารณา กาย เวทนา จิตต์ ธรรม นั้น ก็เพื่อรวมกำลังทั้งหมดของสติ ให้มารวมจุดพิจารณาอยู่ในอารมณ์ ๔ อย่างนี้เท่านั้น เพราะมีแต่คุณประโยชน์ส่วนเดียว ไม่มีทุกข์โทษเดือดร้อนอย่างไรเลย เมื่อบุคคลพยายามควบคุมสติของตน ๆ ให้คอยพิจารณาถึงบุคคลและอารมณ์ภายนอกที่ผ่านมาเกี่ยวข้องให้ประสบพบเห็น ระวังอย่าให้แสดงการเสียใจในเมื่อพลาดหวังจนออกนอกหน้า ระวังอย่าแสดงลิงโลดใจเพราะสมหวังจนลืมตัว ฝึกหัดระมัดระวังตนทุกลมหายใจ ตามนัยที่ท่านสอนให้พิจารณาส่วนกายด้วยกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ให้รู้เท่าตามความจริงที่มีการเกิด-ดับอยู่ที่ตนเอง เป็นการพิจารณาอารมณ์ในปัจจุบันให้มั่นคง ย่อมจะหมดกังวลในอดีต ไม่พะวงถึงอนาคตสืบไป หรือฝึกหัดระมัดระวังตนให้อยู่ในหน้าที่ระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมที่ดีงามของประเทศชาติ เหมาะสมกาลเทศะ ทุกอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน

กิน ดื่ม ทำ พูด คิด อันเป็นส่วนสามัญธรรมดา อย่าให้นอกคอกผิดเหตุ ผล ตน ประมาณ เป็นต้น เมื่อคุ้นเคยชำนาญคล่องแคล่วดีแล้ว จะเป็นพื้นฐานของการอบรมสติในชั้นสูง ถึงจะพิจารณากาย เวทนา จิตต์ ธรรม ก็จะไม่เหลือวิสัย เกินความอุตสาหพยายามเลย เพราะพระธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ทั้งส่วนศีล สมาธิ และปัญญา ล้วนอยู่ในความสามารถของบุคคลที่จะประพฤติปฏิบัติตามได้ทั่วกันทั้งนั้น

ลำดับต่อไป พระสงฆ์จะได้สาธยายนิคมคาถาท้ายพระสูตรโพชฌงค์ตามแบบมคธเป็นการส่งเสริมความเชื่อความเลื่อมใสของท่านพุทธศาสนิกชนผู้มุ่งดำเนินตนตามแนวแห่งพระธรรมวินัยอีกส่วนหนึ่ง

อนึ่ง อีก ๗ วันต่อจากนี้ จะถึงมงคลดิถีขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๑ จึงขออำนวยพรแก่ท่านทั้งหลายเนื่องในวารศุภดิถีปีใหม่นั้นดังนี้

รตนตฺตยานุภาเวน รตนตฺตยเตชสา
อนฺตรายา จ นสฺสนฺตุ สพฺพโสตฺถี ภวนฺตุ โว.

ด้วยอานุภาพรัต -นะตรัยสุมงคล
สรรพภยันตรายพ้น ลุสวัสดิถาวร.

ณ กาลบัดนี้

---

๑. ชุมนุมเทวดา ๒. นโม
๓. พุทฺธํ ๔. โพชฺฌงฺคคาถา
๕. เทวตาอุยฺโยชนคาถา ๖. โหตุ สพฺพํ สุมงฺคลํ.

ธัมมวิจยะ ความสอดส่องธรรม

วันพระ ที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๑๑

ท่านพุทธศาสนิกชน ผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

วันพระแรม ๘ ค่ำ เดือนยี่นี้ ตกอยู่ปลายเดือนมกราคม ซึ่งทางราชการถือว่าเป็นเดือนขึ้นปีใหม่ เมื่อวันที่ ๑ ประชาชนพลเมืองได้แสดงการรื่นเริงต้อนรับปีใหม่อย่างเอิกเกริกทั่วไป มีการทำบุญใส่บาตร ปล่อยนกปล่อยปลา อำนวยพรความสุขปีใหม่แก่กันและกันตามประเพณีของพระพุทธศาสนา น่าอนุโมทนายิ่งนัก ในการบรรยายคำนำสวดมนต์เมื่อคราวที่แล้ว ก่อนวันขึ้นปีใหม่เพียง ๗ วัน จึงถือโอกาสอำนวยพรแก่ประชาชนเพื่อความสุขปีใหม่มาแล้ว ถึงวันพระนี้ เป็นระยะปลายเดือนมกราคมของดการอำนวยพร แต่จะปรารภถึงการต้อนรับปีใหม่พอเป็นเครื่องเตือนใจบ้างสักเล็กน้อย

เมื่อวันขึ้นปีใหม่ผ่านพ้นเพียงวัน ๒ วัน ข่าวการต้อนรับปีใหม่ได้กระจายให้ทราบทั่วถึงกันว่า มีมากรายที่ต้อนรับปีใหม่ด้วยประสบอันตรายต่างๆ มีการต่อสู้ทำร้ายร่างกายถึงบาดเจ็บและเสียชีวิตก็มี ต้องถูกจองจำก็มี รับอันตรายจากรถยนต์ก็มี ต้องเสียทรัพย์สินเงินทองโดยไม่จำเป็นก็มี ชวนให้นึกสลดใจ น่าสงสารเป็นอันมาก ครั้นลองค้นสาเหตุที่นำให้เกิดภยันตรายต่าง ๆ นั้น ก็พอจะเห็นได้ว่าล้วนมีมูลมาจากการดื่มสุราเมรัยแทบทุกราย ตามที่เห็นมาเมื่อหัวค่ำวันที่ ๓๑ ธันวาคม มีกลุ่มชายหนุ่มราว ๕-๖ นาย ประชุมกันดื่มสุราเป็นการส่งท้ายปีเก่า เมื่อยังดื่มได้เพียงจำนวนน้อย เสียงแสดงความยินดีส่งท้ายปีเก่าก็ยังไม่อึกทึกเท่าไรนัก แต่พอดื่มเพิ่มจำนวนมากเข้ามีน้ำสุราขังอยู่ในกระเพาะมากขึ้น เสียงสนทนาก็กลายเป็นเสียงตะโกนชโยโห่ร้องอย่างไม่เกรงอกเกรงใจใคร มิหนำซ้ำเมื่อกลุ่มของตนชโยโห่ร้อง เผอิญมีเสียงชโยจากกลุ่มใกล้เคียงชโยโห่ร้องบ้าง ก็กลับตะโกนเป็นเชิงชวนวิวาทหาว่าอีกกลุ่มล้อเลียน นี่เป็นตัวอย่างเพียงส่วนน้อย แสดงให้เห็นว่า ล้วนมีสาเหตุจากสุราเมรัยทั้งสิ้น ช่างเห็นสุราเมรัยเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตเสียจริง ๆ ดีใจที่มีชีวิตมาตลอดปี ก็ฉลองด้วยการดื่มสุรา เสียใจเพราะพลัดพรากจากคนรัก ของรัก ก็ระงับความเสียใจด้วยดื่มสุราอีก ผู้ตกเป็นทาสของสุราเมรัย นับถือสุราเป็นเหมือนอาหารทิพย์ขาดไม่ได้ ถึงกับแปลงถ้อยคำสมาทานศีลสุราเมรยะ ว่าท่านให้ดื่มเป็นระยะ ๆ เป็นการปลอบใจตนเองไปก็มีในคำสมาทานศีลนั้นมีความชัดอยู่แล้วว่า สุราเมรัยนี้ ก่อให้เกิด

ความประมาทแก่ผู้อื่น เพราะยามเมื่อสุราเมรัยบรรจุอยู่ในขวด แรงดีกรีมากเท่าไร ย่อมได้ราคาสูงขึ้น ส่วนที่บรรจุอยู่ในกระเพาะคนยิ่งมาก ยิ่งนำความประมาทขาดความยั้งคิด ขาดความใคร่ครวญผิดชอบชั่วดี ล้วนนำแต่ความเสียหายมาสู่ตนถ่ายเดียว ท่านจึงพรรณนาโทษว่า ทำให้เสียทรัพย์ ก่อการทะเลาะวิวาท เกิดโรค ถูกติเตียน ไม่รู้จักอาย ทอนกำลังปัญญา ดังนี้ เมื่อนำมาดื่มเป็นการอำนวยพรส่งปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ แทนที่จะได้รับพรเป็นความสวัสดีมีมงคล กลับจะก่อโทษทุกข์เดือดร้อนมีประการต่าง ๆ ดังที่ปรากฏอยู่แล้ว ถึงจะแย้งว่าเป็นการเชื่อมสามัคคีในบรรดามิตรสหาย ก็เป็นการเชื่อมด้วยของชั่ว ของมีโทษ สามัคคีที่จะมีก็เพียงระยะฤทธิ์เมายังคั่งค้างอยู่หรือขณะที่ยังเรียกว่า คนกินเหล้าเท่านั้น ถ้าถึงขนาดเหล้ากินคนแล้ว มักมีแต่การแตกสามัคคีกล้าทะเลาะเบาะแว้ง ทำร้ายร่างกายกันได้อย่างง่ายดาย หมดความรู้สึกผิดชอบชั่วดี คล้ายกับหมดความเป็นมนุษย์กันชั่วคราว จึงน่าจะได้ระมัดระวังอำนวยพรส่งปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ ด้วยสิ่งที่เป็นมงคลจริง ๆ จะสมควรกว่า เช่น ตั้งใจงดการเบียดเบียนฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต ลักขโมย พูดถ้อยคำอ่อนหวานซื่อสัตย์ งดดื่มสุราเมรัยสัก ๒ วัน ส่งท้ายปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ ให้ทั่วถึงกันอย่างนี้จึงเกิดมงคล นำมงคลเหล่านี้อำนวยพรแก่กัน ก็จะศักดิ์สิทธิ์สมความปรารถนา เพราะคำว่ามงคล นั้นหมายถึงเหตุที่จะชักนำให้ถึงความเจริญสุข สิ่งใดที่ไม่นำให้ถึงความเจริญสุขกายสบายใจ สิ่งนั้นหาใช่มงคลไม่

การแสวงหาว่าสิ่งไรเป็นมงคล หรือคุณงามความดีอย่างแท้จริงนั้น ในฐานะที่ชาวเราเป็นพุทธศาสนิกชน ก็เว้นเสียมิได้ที่ต้องอ้างหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามาแสดง เนื่องด้วยรายการนี้ เป็นรายการสวดมนต์มีคำนำ คือจะสวดมนต์ในข้อไร ก็อธิบายชี้แจงถึงใจความของบทสวดมนต์นั้นก่อน เพื่อแก้คำทั้วงติงของผู้ขาดความสนใจว่า ฟังพระสวดมนต์ไม่รู้เรื่อง เลยไม่สนใจประพฤติตามคำสอนของพระศาสนาตามที่พระนำมาสวดในพิธีต่าง ๆ

ฉะนั้น รายการนี้ จึงขอนำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามาบรรยายสืบต่อหัวข้อธรรมในโพชฌงค์ ซึ่งได้บรรยายถึงสติ ความระลึกได้ ข้อที่ ๑ มาแล้วเมื่อแรม ๘ ค่ำ เดือนอ้าย ถึงแรม ๘ ค่ำเดือนยี่นี้ จะบรรยายถึงหัวข้อธรรมข้อที่ ๒ คือ ธัมมวิจยะ ความสอดส่องธรรม เป็นลำดับไป

กิริยาที่พิจารณาเลือกเฟ้นธรรมว่า นี้กุศล เป็นสภาพขาว ไม่มีโทษ ประณีต ควรอบรมให้เกิดให้เป็นขึ้น นี้อกุศล เป็นสภาพดำ มีโทษเลวทราม ควรละ ชื่อว่า ธัมมวิจยะ ปัญญาสอดส่องธรรม คืออารมณ์ที่เกิดผสมจิตต์ให้สำเร็จกิจทั้งดีและชั่ว ๑ ธรรมส่วนที่ดีเรียกว่า กุศล เพราะหาโทษมิได้ เรียกว่าธรรมขาว เพราะบำรุงใจให้สุกใสบริสุทธิ์สะอาด ๑ ธรรมที่ชั่ว เรียกว่าอกุศล เพราะเป็นปฏิปักษ์ตรงข้ามกับกุศล เรียกว่าธรรมดำ เพราะจับใจเป็นมลทิน ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว ๑ กรรมดำที่จับดวงจิตต์ให้ดำ คือ มืดมนเศร้ามองขุ่นมัวเสมอ และกรรมขาวที่จับดวงจิตต์ให้ขาว คือให้สว่างไสวผุดผ่อง

สดชื่นเสมอ เมื่อมีสติควบคุมพิจารณาดวงจิตต์ทุก ๆ ขณะที่คิดที่นึก เกิดธัมมวิจยะ (สอดส่องธรรม) เป็นประจักษ์ธรรมที่จับจิตต์นั้น ๆ ว่า นี้อกุศลให้ผลคือ ความเศร้าหมองขุ่นมัว ควรชำระ ควรฟอก นี้กุศล ให้ผลคือความผ่องใส ความสดชื่น ควรอบรมให้มีให้เป็นขึ้น เมื่อมีสติและธัมมวิจยะ พิจารณาสอดส่องเลือกเฟ้น จนรู้สึกลักษณะธรรมที่จับใจได้เช่นนี้ ก็จะพึงอบรมกุศลธรรมให้มีกำลังมากขึ้น

(วรรคนี้เป็นอธิบายของสมเด็จพระวันรัต เขมจารี)

ตามนัยของธัมมวิจยะ คือสองส่องธรรม หรือเลือกเฟ้นธรรมนี้ จำต้องอาศัยสติปัญญาประกอบกัน เมื่อมีสติ ความระลึกได้บริบูรณ์มั่นคงแล้ว ต้องอาศัยปรีชาเข้าสนับสนุน พิจารณาให้เห็นว่า ส่วนนี้เป็นอกุศล ฝ่ายบาปฝ่ายชั่ว ควรละเลิกเพิกถอน ไม่ฝ่าฝืนประพฤติตามพระพุทธโอวาทว่า **สพฺพปาปสฺส อกรณํ** ความชั่วทั้งปวง อย่ากระทำ, ส่วนนี้เป็นกุศล ฝ่ายบุญฝ่ายดี ควรรีบเร่งอบรมประพฤติตรงตามพระพุทธภาษิตว่า **กุสลสฺสูปสมฺปทา** อบรมความดีให้สมบูรณ์ และพยายามประพฤติปฏิบัติจนถึงอัธยาศัยผุดผ่องจากความชั่วทุจริตทั้งหลาย ตามนัยว่า **สจิตฺตปริโยทปนํ** ทำจิตต์ของตนให้ผ่องใส รวมความว่า ลักษณะของธัมมวิจยะ นั้น ได้แก่การใช้ปัญญาพิจารณาคัดเลือกธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งส่วนที่เป็นกุศลว่า ควรปฏิบัติตาม ส่วนอกุศลว่า ควรปฏิบัติเพื่อละเลิกงดเว้นไม่ฝ่าฝืนประ-พฤติ ด้วยคอยละอกุศลที่เคยประพฤติอยู่แล้วให้หมดไป ไม่กระทำอกุศลใหม่ให้เกิดมีขึ้น นี้เป็นลักษณะของธัมมวิจยะ เลือกประพฤติในสิ่งที่ถูกที่ควร

อนึ่ง การที่พุทธศาสนิกชน พิจารณาเลือกเฟ้นข้อคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เหมาะสมแก่อัตภาพของตนไว้เป็นแนวปฏิบัติประจำตัว อย่างถือสัตย์ พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ไม่โป้ปดมดเท็จใคร ไม่คดโกงใคร ไม่ริษยาตาร้อน เห็นใครดีกว่าตนไม่ได้ ถือความสุจริตขยันหมั่นเพียรประกอบอาชีพ ยึดความยุติธรรม ไม่ลำเอียง ถือเขาถือเรา เหล่านี้เป็นต้น ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติตามหลักธัมมวิจยะของโพชฌงค์นี้เหมือนกัน

สติ ความระลึกได้ ธัมมวิจยะ ความสอดส่องธรรมหรือเลือกเฟ้นธรรมทั้ง ๒ ข้อธรรมที่ท่านสงเคราะห์ว่า เป็นโพชฌงค์ คือองค์แห่งความตรัสรู้นี้ นับว่าเป็นหลักเบื้องต้นอันสำคัญในการประพฤติตนตามแนวพระธรรมวินัย ถ้าขาดสติ หรือมีสติย่อหย่อน ย่อมชวนให้เกิดความเลินเล่อประมาทมัวเมามักใช้ความคิดเลือกเฟ้นในสิ่งที่เป็นความชั่วเสียหายเข้าประจำอัธยาศัยตลอดไป เมื่ออบรมคุณธรรมทั้ง ๒ นี้มีบริบูรณ์สมคุณลักษณะแล้ว ย่อมเหมือนเรือมีหางเสือ และได้ผู้คุมเรือที่ชำนาญ สามารถนำเรือไปสู่ที่ประสงค์อย่างปลอดภัย ฉะนั้น.

ข้อสำคัญนั้น อยู่ที่อัธยาศัยของแต่ละบุคคล ตามธรรมชาติสติ ความระลึก ธัมมวิจยะ ความเลือกเฟ้นธรรม ย่อมมีประจำนิสัยอยู่ทั่วกัน แต่ส่วนมากมักนำคุณธรรมเหล่านี้ไปใช้ภายใต้อำนาจของกิเลสตัณหาโดยไม่เป็นตัวของตัวเอง เช่นรู้อยู่เหมือนกันว่า การดื่มสุราเมรัยให้โทษหลายอย่างหลายประการ หากไม่มีความเคารพเชื่อถือมั่นคงเด็ดเดี่ยวต่อพระพุทธเจ้า ถูกความยั่วเย้าของกิเลสตัณหาชักจูง

แนะนำ ก็ยอมตัวตกเป็นทาส ให้สุราเมรัยพาไปทุกประการ ถึงเช่นนี้ก็ยังปากแข็งไม่ยอมรับผิดง่าย กลับป้ายความผิดชั่วร้ายให้แก่ดวงดาวบ้าง เพราะเทพาอารักษ์ให้โทษบ้าง ผู้ใหญ่ผู้บังคับบัญชาลำเอียงบ้าง ทำนองโทษท่านเห็นง่าย โทษตนเห็นยาก ทั้งนี้เพราะจิตใจถูกห้อมล้อมด้วยโลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นต้นเค้าสำคัญเสียแล้ว ถึงจะมีโอกาสชำระล้างขัดสี ปลดปล่อยอำนาจของกิเลสตัณหาได้ในวันพระบ้าง ในวันนักขัตฤกษ์ เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา บ้าง หรือในดิถีเข้าพรรษาบ้าง ก็ยังไม่เป็นอำนาจมีกำลังขับไล่กิเลสตัณหา แม้เพียงลดน้อยได้เลย ดังเป็นที่ทราบทั่วไปว่า งดดื่มสุราเมรัยในพรรษา ๓ เดือนได้ แต่พอออกพรรษาต่อไป ๙ เดือน ก็คงหย่ำเปตามเคย

เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้สมกับมีพระรัตนตรัยเป็นที่เคารพบูชาอย่างสูงสุด จะพึงพยายามฝึกฝน อบรมศึกษา จนเกิดปรีชาเลือกเฟ้น ข้อปฏิบัติไว้ประจำอัธยาศัย ส่วนไหนเห็นว่า เป็นฝ่ายอกุศลทุจริต ก็ต้องมีสติคอยระมัดระวังงดเว้นไม่หลงกระทำเพิ่มเติม ส่วนไหนเห็นว่าเป็นฝ่ายกุศลสุจริต เป็นความดีงาม ก็ต้องฝึกฝนอบรมให้เจริญประจำอัธยาศัย พยายามรักษาความดีงามไว้ เสมือนเกลือรักษาความเค็ม อย่าปล่อยชีวิตให้ล่องลอยไปตามอำนาจกิเลสที่คอยยั่วยวนชวนใจ อย่านึกทอดอาลัยว่า วาสนาบารมียังน้อย ยังละบาปบำเพ็ญบุญอย่างเขาไม่ได้ จะเป็นการช่วยส่งเสริมอำนาจความชั่วที่ครอบงำนิสัยสันดานอยู่แล้วให้มีกำลังมากยิ่งขึ้น เมื่อยังประพฤติปฏิบัติให้เคร่งครัดถึงชั้นกลาง

ชั้นสูงไม่ได้ ก็ต้องพยายามให้บริบูรณ์ในชั้นต้นเป็นรากฐานให้ได้ จึงจะสมกับได้เกิดเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนา อันมีคำสอนในการดำเนินชีวิตให้ถึงความสุขเจริญทั้งในชาตินี้ ชาติหน้า อย่างครบถ้วนทุกประการ

ลำดับต่อไป พระสงฆ์จะได้สาธยายคำบาลีแห่งโพชฌงค์ ตามแบบมคธ เป็นการเจริญศรัทธาความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส ของท่านพุทธศาสนิกชน ผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้ยิ่ง ๆ ขึ้น ณ กาลบัดนี้

๑. **ชุมนุมเทวดา**
๒. **นโม**
๓. **พุทฺธํ**
๔. **โพชฺฌงฺคสุตฺตํ**
๕. **เทวตาอุยฺโยชนคาถา**
๖. **โหตุ สพฺพํ สุมงฺคลํ**

วิริยะ ความเพียร

วันพระ ที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๑

ท่านพุทธศาสนิกชนผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

อานุภาพแห่งความเลื่อมใสในวันพิธีมาฆบูชา ซึ่งผ่านพ้นไปเพียง ๗ วัน คงยังไม่ทันจางหายไปจากความอิ่มใจ ก็มาถึงวันพระมีรายการคำนำสวดมนต์แบบมคธที่เคยบรรยายประจำอยู่ทุกเดือนอีก ท่านผู้สนใจสดับตรับฟังก็ยังไม่ท้อถอยเบื่อหน่ายในรายการนี้ เมื่อเทียบกับดิถีพิเศษ มาฆบูชา วิสาขบูชา มีเพียงปีละครั้ง รู้สึกเป็นที่น่าอนุโมทนาสาธุการ ถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็ควรเห็นว่าเป็นธรรมดาของสาวกผู้ประกาศตนว่า มีความเคารพมั่นต่อพระบรมศาสดาจะพึงปฏิบัติเช่นนี้โดยแท้ ส่วนสาวกที่ถึงกับต้องตักเตือนชักชวนหรือต้องแกมบังคับจึงกระทำสักการบูชาในดิถีพิเศษอย่างจำใจ หรืออย่างเสีย

ไม่ได้นั้น ควรเป็นผู้ที่ต้องช่วยกันเอาใจใส่ให้มาก เพราะความเชื่อความเลื่อมใสยังไม่มั่นคงนัก หากเป็นชั้นเด็ก ชั้นยุวชน บิดามารดาครูอาจารย์ ผู้ปกครองจะต้องปฏิบัติตนเองให้เป็นตัวอย่างชักนำ จะได้ผลดีกว่าพูดเพียงลมปาก ถึงชั้นผู้ใหญ่ในตำแหน่งหน้าที่ประกอบธุระการงาน ก็ต้องอาศัยผู้ใหญ่ชั้นเป็นผู้ปกครองตามลำดับบำเพ็ญตนนำให้เป็นแบบฉบับตามหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน ซึ่งมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่เคารพอย่างมั่นคงแน่นอนเหมือนกัน การที่รัฐบาลให้หยุดทำงานวัน ๑ ในดิถีพิเศษนั้น ก็เพื่อผลให้พุทธศาสนิกชนตามลำดับชั้น ต่างปฏิบัติตนตามระเบียบที่ดีงามของสาวกที่ดี ให้เป็นตัวอย่างชักจูงซึ่งกันและกัน มิใช่จะถือวันที่รัฐบาลกำหนดให้หยุดทำงานนั้นหาความสบายเที่ยวเตร่ หรือเสเพลด้วยประการต่าง ๆ ไม่ตรงจุดมุ่งหมายที่รัฐบาลกำหนด กลับประพฤติตนให้เห็นเป็นทำนองว่า ไม่ใช่ธุระหน้าที่ของตน เป็นธุระหน้าที่ของสงฆ์ หรือคนแก่คนเฒ่าเท่านั้นครั้นปรากฏอันธพาลกำเริบมากขึ้น กลับซัดโทษป้ายความผิด บกพร่องแก่ฝ่ายอื่น ๆ ตลอดไป โดยยกตนขึ้นเหนือลม ทั้ง ๆ ที่ส่งกลิ่นไม่ชวนดมให้ฟุ้งตามลมอีกด้วย

ความเจริญของพระศาสนา มีเครื่องหมายแสดงอยู่ที่การประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรมของพุทธศาสนิกชน มิใช่อยู่ที่ปูชนียสถาน ถ้าพุทธศาสนิกชนปรารถนาดูความเจริญหรือความเสื่อมของพระศาสนา ก็ไม่ต้องเที่ยวไปดูที่อื่น ใช้สติปัญญาความรู้ของตนเองย้อนเข้าตรวจดูตนของตนด้วยสุจริตใจ จักเห็นได้ง่าย สมัยใด จิตใจผ่อง

ใส่ยึดมั่นตามหลักศีลธรรมโดยเคร่งครัด ย่อมเสียชีวิตแลกกับศีลธรรมได้ สมัยนั้น ชื่อว่าพระศาสนากำลังเจริญ, สมัยใดต่างปลดศีลธรรมทิ้งเพราะขัดกับเป็นอยู่ของตน ศีลธรรมหมดความสำคัญจากใจ มุ่งต่อสิ่งอื่นเป็นใหญ่ สมัยนั้น ชื่อว่าพระศาสนากำลังเสื่อมโทรมจากจิตใจของพุทธศาสนิกชน ผู้ต่างศาสนา หากจะคิดเป็นศัตรูทำลายล้างยังยากกว่าผู้ประกาศตนอยู่ในศาสนา แต่ไม่สนใจปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา โดยทำนองเกลือเป็นหนอน

ท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย คงไม่มีใครคิดลบล้างทำลายพระพุทธศาสนา มีแต่จะหาลู่ทางส่งเสริมให้เจริญรุ่งเรืองกว้างขวางทั่วไป ก็จงเริ่มต้นตรวจกาย วาจา ใจของแต่ละท่านก่อน ยังเห็นบกพร่องข้อไร อย่างไร ต้องรีบแก้ที่ตนเองก่อนให้สมบูรณ์บริบูรณ์ด้วยคุณธรรม มีศีลมีสัตย์ตามกำลังสามารถ อย่ามัวหลงโทษผู้อื่น สิ่งอื่นจะไม่ตรงจุดบกพร่อง ตนเองก็มีโอกาสทวีความเจริญด้วยคุณธรรมอนุชนก็จะได้พบเห็นถือเป็นตัวอย่างกระทำตาม เมื่อภายในครอบครัวทุกแห่งเจริญขึ้นด้วยคุณธรรมความดีงาม ย่อมขยายตัวอย่างออกถึงตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ ให้พลอยรุ่งเรืองเจริญตามกัน ทั้งนี้ไม่เพียงแต่พูด หรือรอคอยวันพิธี ต้องถือเป็นกิจวัตรประจำวันคืนตลอดไป ถึงดิถีพิเศษ เช่น มาฆบูชา วิสาขบูชา อธิษฐานจำพรรษาก็อบรมให้พิเศษขึ้นตามสมัย ขออย่างเดียวแต่อย่าท้อถอยเสียก่อนว่าทำไม่ไหว ทำไม่ได้ ค่อยฝึกฝนหัดทำไปคราวละเล็กละน้อย ไม่ท้อถอย ทอดทิ้ง จะเกิดความคุ้นเคย ประพฤติได้อย่างเป็นของธรรมดา

เพราะมิใช่ของเกินความสามารถของบุคคลผู้ตั้งใจจริงเคารพบูชาอย่างไรเลย อย่างหัดใช้มือขวาเขียนหนังสือ ชั้นแรกก็เคอะเขินเหมือนจะเขียนไม่ได้ พอฝึกหัดต่อไปไม่นานจะรู้สึกสะดวกสบาย ดีกว่าเมื่อเริ่มหัด หรือได้เห็นผู้ถนัดใช้มือซ้ายคล่องแคล่ว ผู้อื่นจะรู้สึกว่า ทำไม่ได้อย่างนั้น ก็เพราะขาดการฝึกหัดมาก่อนเป็นสำคัญ

ฉะนั้น วันพระนี้ จะบรรยายเรื่องวิริยสัมโพชฌงค์ คือ ปัญญาเครื่องตรัสรู้ ได้แก่ ความเพียร ซึ่งเป็นข้อธรรมที่ ๓ ในโพชฌงค์ ๗ ข้อ ได้บรรยายในโพชฌงค์ข้อที่ ๑ ว่าด้วย สติ และ ข้อที่ ๒ ว่าด้วย เลือกเฟ้นธรรมมาแล้ว ทั้ง ๒ ข้อนี้ เท่ากับเป็นคุณธรรมตระเตรียมเบื้องต้น โดยควบคุมสติสมบูรณ์ พิจารณาเลือกเฟ้นในการปฏิตามพระธรรมให้เหมาะสมกับข้อธรรมที่ควรละ หรือควรเจริญเหมาะกับความสามารถของตน เมื่อคุณธรรมทั้ง ๒ คือ สติ ธัมมวิจยะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ดี คล้ายกับส่วนปริยัติสมบูรณ์แล้ว จึงควรเริ่มบำเพ็ญความเพียร คือ วิริยะ เป็นฝ่ายปฏิบัติสืบไป

วิริยะ ความเพียรนี้ เป็นกำลังอันสำคัญในการกระทำกิจการทั้งหลาย ถ้าเกียจคร้าน ท้อถอย หมดความอุตสาหพยายามเสียแล้ว ธุรกิจทุกอย่างจะสำเร็จผลสมประสงค์มิได้เลย ท่านจึงยกขึ้นเป็นคุณธรรมไว้หลายลักษณะ เรียกว่า อิทธิบาท คุณเครื่องให้สำเร็จตามความประสงค์ หรืออุบายให้ถึงความสำเร็จก็มี เรียก เวสารัชชกรณธรรม คือ ธรรมะอันทำให้มีความกล้าหาญก็มี เรียกว่า พละ คือ ธรรมะที่เป็นกำลังใจในการต่อสู้ข้าศึกก็มี เรียกว่า อินทรีย์ เพราะ

เป็นใหญ่ในกิจของตนก็มี นับเข้าเป็นองค์มรรค คือปฏิปทา ดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ เรียกว่า สัมมาวายามะ เพียรชอบ ก็มี เรียกว่า นาถกรณธรรม ธรรมะอันทำที่พึ่งของใจก็มี รวมความว่า วิริยะ ความเพียรนี้ เป็นพลังงานที่จะชักพาให้ถึงธุระที่ประสงค์ บรรลุผลสำเร็จตามต้องการ อย่างเครื่องจักรของรถยนต์ที่กำลังเดินเครื่องอยู่ ย่อมเป็นกำลังให้ผู้ขับขี่นำรถไปถึงที่ประสงค์ได้ฉะนั้น

วิริยะความเพียร ซึ่งเป็นคุณธรรมก่อเกิดพลังงานนั้น มีลักษณะแสดงให้เห็นว่า เป็นผู้ไม่ทอดทิ้งธุรกิจ รีบทำธุรกิจที่กะไว้ว่าจะทำ เป็นผู้ไม่เบื่องาน เมื่องานมีมาถึง รีบทำโดยไม่ชักช้า เป็นผู้ไม่ผัดเพี้ยนวันเวลา รีบกระตือรือร้นทำงานตามกาลเวลา ไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง ผู้มีนิสัยประกอบสมลักษณะเหล่านี้ ชื่อว่า มีวิริยะความเพียร บากบั่น ก้าวไปสู่ความสำเร็จทุกกิจการ ท่านจึงยกขึ้นไว้เป็นข้อธรรมะหลายประการดังกล่าวแล้ว พระบรมศาสดาทรงสรรเสริญผู้มีความขยันหมั่นเพียรว่า "ผู้ขยันในหน้าที่การงาน ไม่ประมาท เข้าใจจัดการเลี้ยงชีวิตสมควร จึงรักษาทรัพย์ที่หามาไว้ได้ ผู้ใด ไม่สำคัญความหนาวและความร้อนให้ยิ่งไปกว่าหญ้า ผู้นั้น เมื่อทำกิจของบุรุษ ย่อมไม่เสื่อมจากความสุข" ผิดกับผู้มีนิสัยเกียจคร้าน หนักไม่เอา เบาไม่สู้ ชอบให้ผัดเพี้ยนวันเวลา มักหาเลศอ้างแก้ตัว อย่างท่านแสดงไว้ว่า มักให้อ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นแล้ว ยังเช้าอยู่ หิวนัก กระหายนัก เป็นต้น เพื่อไม่ต้องทำงาน เมื่อติดนิสัยเกียจคร้านเสียแล้ว ย่อมเอาดีกับเขาไม่ได้ ในด้านอาชีพก็ย่อมตั้ง

หลักฐานไม่ได้ ในด้านวิชาความรู้ก็มักไม่เสมอเพื่อน ในด้านความประพฤติ ก็ย่อมเป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยาม ท่านวิมลเถระจึงภาษิตตำหนิไว้ว่า "แม้คนเป็นอยู่ดี อาศัยความเกียจคร้าน ก็ต้องล่มจมเหมือนคนเกาะไม้เล็ก ๆ ต้องจมลงในทะเลหลวง ฉะนั้น"

วิธีดำเนินความเพียรในพระพุทธศาสนานั้น ท่านแบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น ๑ เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ เพียรให้กุศลเกิดขึ้น ๑ เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ นับเป็นหลักของการใช้ความเพียรทั่วไป หรือย่อลงให้สั้นก็เหลือเพียง ๒ คือ เพียรละ กับ เพียรเจริญ และการใช้พลังความเพียรนี้ ท่านประสงค์ให้ใช้ในทางสัมมาวายามะ คือ เพียรชอบตามลักษณะข้างต้นนี้ตลอดไป เพราะพลังความเพียรนี้ อาจนำไปใช้ในทางผิด เป็นมิจฉาวายามะ เพียรผิดก็ได้ แต่หากเมื่อนำไปใช้ในทางผิด ทางชั่ว ย่อมเสียกำลังเปล่า ซ้ำยังเป็นไปเพื่อนำทุกข์ยากเดือดร้อนตามสนองในภายหลัง ท่านจึงเรียกว่า ใช้ความเพียรผิด ไม่ควรนิยมกระทำตาม แม้จะเห็นว่า ผิดเพียงเล็กน้อย ไม่เป็นไร ขึ้นชื่อว่า ความผิด ความชั่ว ที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา หรือ ทางใจก็ตาม เบื้องแรกมักเห็นว่าสนุกสนานเพลิดเพลินดี เหมือนดื่มรสหวาน แต่ในรสหวานนั้นเองได้เคลือบยาพิษอยู่ภายใน พอยาพิษละลายให้ผล ก็เหมือนความชั่วสนองให้ได้รับความเดือดร้อนกระวนกระวาย กินไม่เป็นบ่อน นอนไม่เป็นที่ หาสุขกายสบายใจมิได้เลย ถึงแม้ใครอื่นจะยังไม่ทราบความชั่ว ตนเองย่อมเกิดทุกข์ใจ ระแวงผู้อื่นจะรู้ความผิด พยายามคอยปกปิด

ความผิดความชั่ว ยิ่งกลับเป็นการชวนให้ทำความผิดเพื่อปิดบัง กลบเกลื่อนความผิดเพิ่มเติมยิ่งขึ้น เหตุนี้ ท่านจึงพยายามแสดงผลของความชั่วช้าลามก บาปอกุศล ทุจริต ไว้เป็นเอนกประการ เพื่อไม่ให้หลงใช้พลังงานของความเพียรในทางผิดเป็นมิจฉาวายามะ เสียกำลังเปล่า

พลังของความเพียรเปรียบเหมือนศาตราที่คม เมื่อนำไปใช้ตัดฟันในสิ่งเป็นประโยชน์ ก็นับเป็นคุณ ถ้านำไปใช้ในทางผิด ก็นับว่าเป็นโทษ ที่สุดอาจทำอันตรายแก่เจ้าของก็ได้ จึงต้องระมัดระวังคอยนำหลักของท่านเข้าจับอยู่เสมอว่า ได้ใช้ไปเพื่อละความชั่วเก่า ไม่แอบสร้างความชั่วใหม่หรือไม่ ใช้ในทางสร้างคุณความดีเป็นบุญกุศลขึ้นและพยายามรักษาคุณความดีให้คงเป็นศีลประจำอัธยาศัยหรือไม่ ถ้าใช้นอกเหนือไปจากหลักของท่านแล้ว พึงทราบว่าเป็นความเพียรผิดไม่ควรประพฤติ ควรงดเว้นละเลิกจึงจะสมกับความเป็นพุทธ-ศาสนิกชน บูชาพระรัตนตรัยด้วยปฏิบัติบูชาอย่างประเสริฐแท้

วิริยะ ความเพียรนี้ จำเป็นต้องเจริญประจำอัธยาศัยตลอดไป ไม่เลือกว่าจะบำเพ็ญประโยชน์ปัจจุบัน อุ. อา. ก.ส. หรือประ-โยชน์ภายหน้า ส. สี. จา. ปัญ. ตลอดประโยชน์อย่างยิ่ง คือตรัสรู้เป็นอริยบุคคล ต้องอาศัยความเพียรเป็นคุณเครื่องให้เกิดความองอาจกล้าหาญ เป็นกำลังใหญ่ นำให้ถึงความสำเร็จสิ่งประสงค์อันไม่เหลือวิสัยเท่านั้น ฉะนั้น เมื่ออบรมสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ใช้ปัญญาพิจารณาเลือกเฟ้นข้อธรรมที่เหมาะกับกำลังสามารถของตนได้แล้ว พึง

ทุ่มเทวิริยะ ความเพียร ตามแนวละชั่ว ประพฤติชอบ อย่างไม่ย่อท้อ มุ่งความสำเร็จผล เป็นเบื้องหน้า ก็ย่อมจะถึงที่สุดทุกข์ บรรลุถึงบรมสุขตามควรแก่อัธยาศัย ตามนัยพระพุทธภาษิตว่า คนล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร ดังนี้

ลำดับต่อไป พระสงฆ์จะได้สาธยาย นิคมคาถาในโพชฌงคสูตร ประดับสติปัญญาเพิ่มพูนศรัทธา ปสาทะ ในการเจริญวิริยะ ความเพียรให้เป็นบารมีแก่กล้า จนถึงนำให้ตรัสรู้ ถึงความเป็นอริยบุคคลสืบไป ณ กาลบัดนี้

๑. ชุมนุมเทวดา
๒. นโม
๓. พุทฺธํ
๔. โพชฺฌงฺคสุตฺตํ (ตอนนิคมคาถา)
๕. เทวตาอุยฺโยชนคาถา
๖. โหตุ สพฺพํ สุมงฺคลํ

ปีติ ความอิ่มใจ

วันพระ ที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๑๑

ท่านพุทธศาสนิกชน ผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย

ถึงวันพระที่ท่านทั้งหลายจะได้สดับตรับฟังสวดมนต์มีคำนำแบบมคธอีกตามเคย สวดมนต์แบบมีคำชี้แจงให้ทราบถึงเนื้อความที่จะสวดตามภาษาบาลีนี้ ได้เริ่มกระทำมานานปีแล้ว มีผู้สนใจติดตามฟังพอสมควร แต่ก็คงแพ้ละคร ลิเก ดนตรี ปี่พาทย์ตามเคย เพราะมักไม่มีรสชาติชวนให้เคลิบเคลิ้ม หลงใหล ใฝ่ฝัน ดูดดื่ม มีแต่สภาพความจริงของชีวิต ซึ่งใคร ๆ ไม่อยากคิดย้อนเข้าดู ทั้ง ๆ ที่ก็อยากให้ชีวิตประสบสุขสำราญอยู่เสมอ คล้ายกับไม่อยากพบแพทย์ให้ตรวจร่างกาย เกรงจะพบโรคต่าง ๆ เลยอมโรคไว้จนเหลือทน จึงเข้าพบ

แพทย์ให้ช่วยรักษา แพทย์ต้องแจ้งให้ทราบอยู่มากรายว่า นำคนเจ็บใกล้จะตายมาให้รักษา จะรักษาให้หายได้อย่างไร เมื่อขณะเจ็บไข้ได้ป่วยเริ่มแรกไม่รีบมาหาแพทย์เสียแต่เนิ่น ๆ

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงดำรงพระองค์เหมือนแพทย์ผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคใจอย่างยอดเยี่ยม รักษาโรคเกียจคร้าน โรคเล่นการพนัน โรคดื่มน้ำเมา โรคละโมบโลภมาก โรคเหี้ยมโหดดุร้าย โรคหลงงมงายเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เป็นต้นเหล่านี้ให้หายจากการเป็นโรคประทุษร้ายใจได้อย่างวิเศษ แต่พุทธศาสนิกชนก็ยังไม่สมัครเข้าใกล้ชิดติดต่อ เช่นเดียวกับแพทย์รักษาโรคกาย พอถึงคราวตกระกำลำบากจึงจะนึกถึงพระองค์ และการนึกถึงเล่าก็ล้วนเป็นเชิงเชิญให้มาเป็นยามเฝ้าบ้านเรือน เมื่อตนจะต้องจากบ้านไปสู่ที่อื่นให้ช่วยคุ้มครองป้องกันรักษาบ้าง ใช้ให้เป็นองครักษ์ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ บ้าง ใช้ให้ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บบ้าง เป็นการรู้มากฉลาดแกมโกงต่อพระพุทธองค์ มุ่งหวังเพียงให้สมปรารถนาของตนเป็นที่ตั้งเท่านั้น พุทธศาสนิกชนมีอยู่เกือบทั่วประเทศไทย น่าที่โรคร้ายทางใจต่าง ๆ จะเบาบางห่างหาย ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ โรคเหี้ยมโหดดุร้าย ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต โรคฉ้อโกง ข่มเหง รังแก โรคอันธพาลนานาชนิดกลับเต็มบ้านเต็มเมือง ทั้งนี้ก็เพราะยังไม่เข้าถึงพระพุทธองค์อย่างแท้จริงนั่นเอง นับถือไว้เป็นสรณะเพียงตามประสงค์ ตามความพอใจของตนเป็นสำคัญ มิใช่เป็นสรณะที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามแนวพระธรรมคำสั่งสอน จึงเท่ากับถือเป็นสรณะอยู่แค่พิธี

หรือตามประเพณี หมดพิธีแล้วก็เลิกกัน คงจะเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง ทุกพิธีสงฆ์ ทั้งส่วนมงคล อวมงคล เบื้องต้นจึงต้องมีพิธีสมาทานศีล ก่อนทุกครั้ง แสดงว่าตามปกติแล้วต่างไม่มีศีลประจำใจกันเลย

อันที่จริง พุทธศาสนิกชนผู้มีโอกาสได้ศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์นั้น นับว่าได้กำไรในการดำรงชีวิตอย่างมาก เพราะไม่ต้องเสียเวลาของชีวิตให้เที่ยวแสวงหาเล่ห์เหลี่ยมในการดำรงชีพเพื่อความสุขกาย สบายใจอย่างไรเลย พระธรรมคำสั่งสอนได้เป็นประดุจแผนที่ชี้แนวทางไว้พร้อม ละเอียดลออ พอที่จะยึดถือเป็นแบบฉบับอย่างวิเศษ และถ้าไม่ดีจริงคงไม่ยั่งยืนมาถึง ๒๕๐๐ ปีเศษได้เป็นแน่ ประพฤติตนปฏิบัติตนตามแผนที่ของท่าน ยึดถือเป็นหลักนำตนเข้าหาหลัก อย่าถอนหลักมาหาตนด้วยความเชื่อถือมั่นคงไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน ย่อมจะประสบผลที่ประสงค์สมปรารถนาเสมอไป เพราะเป็นอกาลิโก ไม่ต้องรอกาลเวลา จะเป็นวันพระวันโกนหรือนอกพรรษา ในพรรษาก็ได้ผลแห่งการนำตนเข้าหาหลักธรรมเหมือนกันทั้งนั้น และหลักธรรมะนี้แล ยังจะเป็นเหมือนที่ปรึกษาให้ได้ใช้วิชาความรู้อันเป็นอาชีพบังเกิดคุณประโยชน์เหมาะเหตุสมผล สมกาลเทศะและบุคคลเป็นอย่างดีอีกด้วย จะไม่ต้องถูกเยาะเย้ย ดังบุคคลบางพวกที่ทะนงตนในวิชาความรู้ นำให้เกิดเย่อหยิ่ง ไม่ลงใคร อวดดีว่า "มีวิชาท่วมหัว เอาตัวไม่รอด" พระพุทธคุณข้อนี้ว่า **วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน** ทรงสมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤติ ก็ด้วยทรงยึดหลักธรรมะเป็นใหญ่นี่เอง ถึงกับตรัสว่าแม้พระองค์ก็ต้องทรงเคารพหลักธรรมอยู่ด้วยเหมือนกัน.

ตามที่บรรยายมานี้ อาจจะเข้าทำนองนำมะพร้าวมาขายชาวสวนมะพร้าวสำหรับบางท่านบ้างก็ได้ แต่เพื่อบางท่านซึ่งแม้จะเป็นชาวสวนมะพร้าว มีต้นมะพร้าวอยู่เต็มลานบ้าน แต่ยังไม่มีโอกาสได้ลิ้มรสมะพร้าว เพราะมัวแต่หลงเก็บขายค้าหากำไรเพลินอยู่ จะได้ลองลิ้มรสมะพร้าว ใช้มะพร้าวให้เกิดคุณประโยชน์แก่ตนบ้าง เพื่อกันถูกตำหนิว่าใกล้เกลือกินด่าง จึงต้องจำใจบรรยายตามฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนเชื้อสายเดียวกันให้รับทราบไว้ประดับสติปัญญาสืบไป

เพื่อเพิ่มพูนหลักธรรมคำสอนของพระบรมศาสดาให้ได้รับรู้รับเห็นกว้างขวางในหมู่พุทธศาสนิกชนผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยให้ยิ่งขึ้น วันพระนี้จะได้บรรยายธรรมะในโพชฌงค์ข้อที่ ๔ ว่าปีติ ความอิ่มใจ สืบลำดับต่อไป

เมื่อได้อบรมสติความระลึกได้เป็นพื้นฐานบริบูรณ์ เลือกธรรมะปฏิบัติที่ควรแก่ตน ลงมือปฏิบัติตามด้วยความหมั่นเพียร บากบั่นไม่ถอยกลับ ย่อมบรรลุถึงกิจที่ตนประสงค์ตามกำลังสามารถ นำให้เกิดความอิ่มใจ เบิกบานใจ ยินดีต่อความสำเร็จ นี้เป็นลักษณะของปีติ ความอิ่มใจ เช่น เคยสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอนเสมอ ถ้าไม่ได้กระทำจะรู้สึกบกพร่องในใจว่ายังขาดกิจธุระอะไรอยู่ ยังไม่เต็มที่ คล้ายรับประทานอาหารยังไม่เต็มอิ่ม เมื่อได้ปฏิบัติหน้าที่ตามเคยแล้ว ความรู้สึกว่าทำธุรกิจประจำตัวเสร็จบริบูรณ์ เป็นอาการทางใจเต็มอิ่มแล้ว ความรู้สึกอิ่มใจ หรือเบิกบานใจที่เกิดจากความสำเร็จเรียบร้อยนี้ คือ อาการของปีติ ที่แปลงเป็นไทยว่าปรีดีนี่เอง หรือเมื่อถึงวันพระเคย

ไปวัดสมาทานศีล ฟังเทศน์เป็นประจำ หากมีกิจจำเป็นจริงก็อาศัยฟังเทศน์จากวิทยุกระจายเสียงเสมอไม่เคยขาด เมื่อไม่ได้ปฏิบัติอย่างเคยเพราะอุปสรรคบางอย่างย่อมรู้สึกขาดตกบกพร่องในชีวิต เกิดว้าเหว่ใจ พอได้ปฏิบัติบริบูรณ์ตามเคยเสียแล้ว เกิดความรู้สึกอิ่มเอิบในชีวิต รู้สึกชีวิตเต็มบริบูรณ์ด้วยหน้าที่ที่ไม่บกพร่อง เป็นชีวิตที่เบิกบานเต็มที่ นี่ก็คือลักษณะของปีติอย่างเดียวกัน แม้ในธุรกิจหน้าที่ประการอื่นที่สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยย่อมเกิดอาการของปีติ เหมือนดังบรรยายมาเช่นเดียวกัน

แต่ลักษณะอาการของปีติเหล่านี้ล้วนเกิดเป็นอารมณ์ขึ้นเสวยใจที่ยังคลุกเคล้าเกลือกกลั้วมาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นมูลฐาน แม้จะเป็นความเบิกบานใจ อิ่มใจก็จริง แต่ยังชื่อว่าเป็นความเบิกบานใจ อิ่มใจ ภายใต้อำนาจการคุ้มครองของกิเลสทั้ง ๓ นั้นยังไม่เป็นปีติสมลักษณะคุณธรรมของโพชฌงค์ ที่เรียกว่าปีติสัม-โพชฌงค์. ความอิ่มใจในโพชฌงค์ซึ่งเป็นองคคุณแห่งการตรัสรู้นั้นต้องเกิดจากการเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่ ปราศจากนิวรณ์ ถึงขั้นปฐมฌาน ซึ่งมีลักษณะอารมณ์ ๕ อย่างคือ ยังมีตรึก เรียกว่าวิตกและยังมีตรอง ซึ่งเรียกว่าวิจารณ์ เหมือนอารมณ์แห่งจิตของคนสามัญ แต่ไม่ประกอบด้วยกิเลส กาม และอกุศลธรรม ซ้ำมีปีติคือความอิ่มใจและความสบายใจอันเกิดแต่ความสงบ กับประกอบด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งลงไป. ปีติ ความอิ่มใจนี้เมื่อเกิดขึ้นย่อมแสดงอาการเป็น ๕ ชนิด ชนิดหนึ่งเมื่อเกิดขึ้นทำให้ขนชัน ทำให้น้ำตาไหล

เรียกว่าปีติอย่างน้อย อีกชนิดหนึ่งทำให้รู้สึกเสียวแปลบ ๆ เปรียบเหมือนฟ้าแลบ เรียกปีติชั่วขณะ ชนิดหนึ่งทำให้ซู่ซ่าแรงกว่าเสียวแปลบ ๆ เปรียบเหมือนคลื่นกระทบฝั่ง เรียกว่าปีติเป็นพัก ๆ ชนิดหนึ่งทำใจให้ฟู นำให้ทำการอื่นเว้นจากเจตนา เช่นเปล่งคำอุทาน หรือบางทีทำกายให้ลอยไปหรือโลดขึ้น เรียกว่าปีติอย่างโลดโผน ชนิดหนึ่งทำให้รู้สึกซาบซ่านทั่วสรรพางค์กาย เรียกว่าปีติซาบซ่าน ปีติทั้ง ๕ ชนิดนี้นับเนื่องเป็นความอิ่มใจในธรรมะ เป็นมูลฐานแห่งฌานสมาบัติ จึงสมเป็นองคคุณแห่งการตรัสรู้.

ความอิ่มใจเบิกบานใจนี้ ย่อมเกิดขึ้นได้ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล ปีติในฝ่ายกุศลที่เกิดจากความดีที่ประพฤติปฏิบัติ หรือปลื้มใจในผลดีที่ปรากฏ ดังข้ออุปมาการสวดมนต์ไหว้พระหรือสมาทานศีลฟังเทศน์ในตอนต้นบรรยายนี้ แม้จะยังไม่ถึงขั้นสูงละเอียดถึงกับละนิวรณ์ได้ก็ตาม ก็ยังเป็นฝ่ายบุญฝ่ายสัมมาปฏิบัติ ควรอบรมให้เกิดมีประจำอัธยาศัยเป็นปกติ จะเป็นรากฐานอุดหนุนให้ได้ปีติในชั้นสูงต่อไป อย่าด่วนท้อถอยลงโทษตนเองว่าวาสนาบารมียังอ่อน เลยหมดกำลังอุตสาห คลายความบากบั่นพยายามจะกลายเป็นผู้ที่สิบเบี้ยใกล้มือก็ไม่ได้ ทั้งยี่สิบเบี้ยไกลมือยิ่งหมดความหวังทีเดียว อันที่จริงคำสอนของพระพุทธเจ้ามีทั้งเพื่อตั้งตนได้ในชาตินี้ ดังตรัสทิฏฐธรรมิกัตถประโยชน์ปัจจุบันมี อุ. อา. ก. ส. เป็นหัวใจเศรษฐีไว้ก็มี สูงขึ้นเพื่อประโยชน์ภายหน้าตรัส ส. สี. จา. ปัญ. ก็มี และประโยชน์อย่างยิ่งถึงขั้นอริยบุคคลก็มี เมื่อรู้ตนว่า ยังไม่สามารถก้าวขึ้นสู่บันได

ขั้นสูงได้ ก็ไม่ควรลืมก้าวขึ้นสู่ชั้นต่ำได้ขึ้นไปตามลำดับ ตามกำลังสามารถของตนก่อน ก็จะชื่อว่าค่อยสร้างกำลังอันเป็นมิ่งมงคลให้แก่ตนตลอดไป ควรยึดหลักของพระมหาชนกเมื่อกำลังแหวกว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทรกล่าวตอบนางมณีเมขลาเทพธิดาว่า "บุคคลเมื่อทำความเพียร แม้จะตายก็ได้ชื่อว่าไม่เป็นหนี้ คือไม่เป็นผู้ต้องติเตียนแห่งญาติ เทวดา และบิดามารดา อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจอย่างบุรุษย่อมไม่ตามเดือดร้อนในภายหลัง"

ส่วนปีติความอิ่มใจ เบิกบานใจในฝ่ายอกุศล เช่นเกิดจากเล่นพนัน เกิดจากการกดขี่ข่มเหง เบียดเบียนกัน เกิดจากการดื่มสุรายาเมา เกิดจากการเสเพล เที่ยวเตร่เป็นอันธพาลเป็นต้นนั้น ย่อมเป็นความอิ่มใจชนิดน้ำตาลเคลือบยาพิษ ไม่สมควรอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนทั้งหญิงชาย ผู้ใหญ่ เด็ก จะพึงนิยมนำมาประพฤติปฏิบัติทั้งต่อหน้าและลับหลังทีเดียว หากใครยังฝ่าฝืนขืนกระทำด้วยถืออำนาจวาสนาบารมี หรือซ่อนเร้นกระทำ จะชื่อว่าไม่มีพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่ง เพราะเป็นพุทธศาสนิกชนชนิดแทรกซึมเข้ามาบ่อนทำลายเหมือนเป็นแนวที่ ๕ ของข้าศึกปลอมเข้ามาทำลายพระพุทธศาสนาโดยแท้

ลำดับต่อจากนี้ พระสงฆ์จะได้สาธยายบทบาลีแห่งโพชฌงค์สูตรตามแบบมคธ เพื่อเตือนกำลังศรัทธาอุตสาหของท่านพุทธศาสนิกชนผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย ให้แสวงหาความอิ่มใจในธรรมะยิ่ง ๆ ขึ้นสืบไป ณ กาลบัดนี้

๑. ชุมนุมเทวดา	๒. นโม
๓. พุทฺธํ	๔. โพชฺฌงฺคสุตฺตํ
๕. เทวตาอุยฺโยชนคาถา	๖. โหตุ สพฺพํ สุมงฺคลํ

ปัสสัทธิ ความสงบใจ-
-และอารมณ์

วันพระ ที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๑๑

ท่านพุทธศาสนิกชน ผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย

วันสงกรานต์ที่ผ่านมา ๕–๖ วันแล้ว ท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลายคงได้ร่วมบำเพ็ญกุศลในวันนั้นตามประเพณีของชาวไทยทั่วถึงกัน เพราะเป็นประเพณีที่ดีงาม แฝงคุณธรรมประจำใจให้เป็นสาธุชนน่าเคารพนับถือของกันและกัน เช่นใกล้จะถึงวันตรุษ ที่ถือว่าหมดปีเก่าตามแบบโบราณ วันสงกรานต์เป็นวันเริ่มปีใหม่ ต่างเตรียมทำขนมแห้ง มีข้าวเหนียวแดง กาละแม เป็นต้น เตรียมไว้สำหรับทำบุญในวันตรุษสงกรานต์ และแบ่งปันกันลองชิมรสมือของกันและ

กัน นี้ก็อยู่ในหลักความเอื้อเฟื้อเจือจาน เป็นทานบริจาค การทำความสะอาดบ้านเรือนก็เป็นการสร้างความผาสุกใจ ตามคติที่ว่า "สะอาดกายเจริญวัย" อย่างหนึ่ง ทำให้การเจ็บไข้ได้ป่วยลดน้อยเพราะอนามัยดี การทำบุญสรงน้ำพระ หรือขนทรายถมพื้นที่วัด หรือกิจการอันเป็นส่วนสาธารณะในละแวกหมู่บ้านของตน ก็เป็นการรวมกำลังทำคุณประโยชน์เป็นหลักของสามัคคี การรดน้ำญาติผู้ใหญ่ หรือท่านที่เคารพนับถือ ก็เป็นการแสดงน้ำใจอ่อนน้อมคารวะ ไม่เย่อหยิ่งทะนงตน เป็นมงคลแก่ตนเอง ยิ่งท่านให้ศีลให้พร ก็จะยิ่งเจริญสุขยิ่ง ๆ ขึ้น หรือการปล่อยนก ปล่อยปลาที่ตกอยู่ในที่ลำบาก ให้ปลอดภัย ก็ล้วนเป็นเมตตา กรุณาอย่างดี ทั้งจะเป็นแบบฝึกสอนเยาวชนให้เป็นตัวอย่างดีงามสืบต่อไปอีกด้วย ประเพณีบางประการที่ยังนิยมอยู่ในเวลาตรุษเวลาสงกรานต์ข้างต้นนี้ คล้ายกับจะเป็นอุบายวิธีของท่านโบราณวางประเพณีไว้ชักนำเข้าหาหลักคุณธรรม ก็อาจจะเป็นได้ยิ่งให้ถือว่า ควรทำพิธีบังสุกุลอัฐิบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้นในวันสงกรานต์ เพื่อจะได้กรวดน้ำอุทิศส่วนบุญกุศลสนองพระคุณท่านเป็นงานประจำปี อย่างนี้ ก็เท่ากับเตือนไม่ให้ลืมบุญคุณของพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เจ้าพระเดชนายพระคุณนั่นเอง

ข้อสำคัญอีกอย่าง ประเพณีสงกรานต์จะได้เตือนใจให้สำนึกถึงชีวิตของตนเองครั้งหนึ่งว่า ชีวิตได้เพิ่มจำนวนแก่ขึ้นอีกปี ๑ แล้วอย่ามัวหลงใหลใฝ่ฝัน ปล่อยชีวิตไปตามเรื่องเลย ลูกหลานเติบโตขึ้นทุกปี ผู้ใหญ่ขั้นพ่อแม่ ก็ต้องแก่ลงทุกปีเหมือนกัน ตรุษสงกรานต์

ผ่านไปเท่าใด ชีวิตของบุคคลก็ผ่านพ้นเข้าสู่ความเฒ่าแก่ชราขึ้นเท่านั้น จำนวนอายุที่มากขึ้น แสดงว่าได้ใช้ชีวิตผ่านตรุษสงกรานต์มามากแล้วเท่านั้น เป็นการแสดงจำนวนที่เสียไป ส่วนอายุข้างหน้ายังไม่แน่นอน ซึ่งควรที่บุคคลผู้หวังความสุขจำเริญให้แก่ชีวิตของตนจะต้องรีบเร่งสร้างบุญกุศลคุณความดีให้มากขึ้นตามจำนวนอายุ เช่นมีอายุได้ ๖๐ ปี ก็ต้องทำบุญให้ได้ ๖๐ อย่าง และต้องเร่งรีบทำด้วย เพราะไม่มีเวลาเหลือสำหรับจะใช้แก้ตัวอย่างไรอีกแล้ว โบราณท่านจึงเปรียบเหมือนไม้ใกล้ฝั่งไม่รู้จะพังลงน้ำไปเมื่อไร จะมัวคิดผลัดวันประกันพรุ่ง เหมือนคนหนุ่ม คนสาวอยู่มิได้ ร่างกายที่กำลังอ่อนเปลี้ยเพลียแรง อิริยาบถเฉื่อยช้า ล้าเมื่อย สติปัญญาลืมเลือน พื้นเพือนเหล่านี้ ท่านเรียกว่า เทวทูตกำลังมาตักเตือน จงเชื่อฟังแล้วเร่งทำบุญ สร้างบุญให้กับกาย วาจา ใจ จนเป็นกายบุญ วาจาบุญ น้ำใจบุญ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาให้ได้ทุกลมหายใจเข้าออก จึงจะสมกับความเป็นพุทธศาสนิกชน บูชาพระศาสดาด้วยการปฏิบัติดี ถึงใครเขาจะว่า ทำบุญเมื่อแก่ ย่อมได้บุญแก่ ๆ ก็ช่างเถิด ดีกว่าจะไม่มีบุญให้ชื่นใจติดตัวไปสู่โลกอื่นโดยแท้

เพื่อช่วยให้ท่านพุทธศาสนิกชน ผู้ผ่านประเพณีสงกรานต์มาแล้ว ได้มีข้อคิดในการสร้างบุญให้แก่ชีวิตของตน ๆ จึงขอนำข้อธรรมะในโพชฌงค์ ข้อที่ ๕ มีชื่อว่า ปัสสัทธิ คือ ความสงบมาบรรยาย เป็นการเพิ่มเติมเสริมส่งศรัทธาอุตสาหให้เป็นปฏิบัติบูชาสืบไป

ปัสสัทธิ คือ ความสงบนี้ หมายถึงสงบระงับทั้งส่วนกายและ

ใจ เป็นเครื่องบรรเทาความกระวนกระวายอันบังเกิดแต่ความรัก ความชัง ความหลง ที่ทำอารมณ์ให้ฟุ้งซ่าน ได้แก่การคอยสะกดข่มไว้ ไม่ปล่อยให้กำเริบไปตามกำลังของสิ่งที่มาเสวยอารมณ์ อย่างอบรมคุณธรรมของโพชฌงค์ เริ่มแต่สติสัมโพชฌงค์มาตามลำดับ ถึงปีติสัมโพชฌงค์บริสุทธิ์บริบูรณ์แล้ว อาการของปีติสัมโพชฌงค์นั้น เท่ากับทำอารมณ์ให้ฟูขึ้นกว่าปกติ จึงต้องนำสติมากำกับข่มให้สงบอยู่ในทางที่ชอบ เหมือนอารมณ์แห่งบุคคลธรรมดา ยามเมื่อได้ประสบอารมณ์ที่น่าปรารถนา สมประสงค์ ย่อมแสดงอาการกิริยาดีใจ ลิงโลดต่าง ๆ จนถึงกับน่าบัดสี หรือบาดหู บาดตาแก่ผู้พบเห็น ต่อเมื่อได้สำนึก กลับลดอาการดีใจที่ถึงกับลิงโลดนั้นเสียได้ คงมีอาการสงบอยู่ตามธรรมดา คล้ายกับมิได้รับอารมณ์น่าปรารถนาอย่างไรเลย ลักษณะแห่งปัสสัทธิ คือความสงบในโพชฌงค์ ก็มีอาการพอเทียบเคียงกันได้เช่นกัน

ความสงบในโพชฌงค์นั้น ท่านมุ่งให้ใช้กำหราบอารมณ์แห่งนิวรณ์ที่เกิดขึ้นกลุ้มรุมจิตมีความฟุ้งซ่านเป็นต้น ให้อยู่ในความสงบระงับ เป็นลักษณะแห่งความกดขี่ ทรมานที่เรียกว่า ทมวิธี

อารมณ์ที่เกิดขึ้นทำใจให้ฟุ้งซ่าน ไม่สงบระงับ เป็นการปิดกั้นจิตมิให้บรรลุคุณความดี หรือปิดบังปัญญาไม่ให้เห็นความดีนั้น คือความพอใจรักใคร่ใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่ารักใคร่ พอใจ ซึ่งเปรียบเหมือนน้ำที่ระคนด้วยสีต่าง ๆ เรียกกามฉันทะ ๑ ความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ ถึงจองล้างจองผลาญเขา ซึ่งเปรียบเหมือน

น้ำกำลังเดือดพล่าน เรียกพยาบาท ๑ ความท้อแท้และความง่วงงุน ซึ่งเปรียบด้วยน้ำที่มีจอกแหนปกคลุม เรียก ถีนมิทธะ ๑ ความฟุ้งซ่าน หรือคิดพล่านและจืดจางเร็ว ซึ่งเปรียบด้วยน้ำที่ถูกลมพัดเป็นคลื่น เรียก อุทธัจจะกุกกุจจะ ๑ ความคิดลังเลไม่แน่ลงได้ เปรียบเหมือนน้ำที่ขุ่นตั้งอยู่ในที่มืด เรียกวิจิกิจฉา ๑ ในลักษณะอารมณ์เหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นอยู่ในใจ ย่อมทำใจให้ดิ้นรนกระวนกระวาย ฟุ้งซ่าน ดังที่ท่านเปรียบด้วยลักษณะของน้ำต่าง ๆ ซึ่งไม่สามารถใช้ส่องดูเงาหน้าได้ชัดเจนฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ฝึกหัดพิจารณาร่างกายของตนและของคนอื่นให้เห็นความจริงว่า เป็นของไม่งาม เพื่อปราบ กามฉันท์ เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา คิดถึงคุณธรรมความดีของเขาจนให้จิตเกิดรักใคร่สงสารและพลอยยินดีในคุณธรรมของเขา เพื่อปราบพยาบาท หมั่นระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นต้น ใช้ความคิดพิจารณาโดยอาการกว้าง ๆ ยังความยินดีให้เกิด เพื่อปราบถีนมิทธะ ฝึกฝนผูกใจไว้ในอารมณ์อันเดียว ด้วยเพ่งดูสีของวัตถุต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อปราบอุทธัจจะกุกกุจจะ พิจารณาธาตุทั้ง ๔ ซึ่งเป็นอุบายกระจายออกให้รู้จักตามความเป็นจริง เพื่อปราบวิจิกิจฉา เมื่อพยายามฝึกฝนอบรมปราบอารมณ์เครื่องปิดกั้นมิให้บรรลุถึงความดี คือความบริสุทธิ์ผ่องใสแห่งจิต ได้ครั้งละเล็กคราวละน้อย จนสงบราบคาบได้ทีละอย่าง ๒ อย่าง ตราบเท่าจนสงบราบคาบได้ ย่อมได้ชื่อว่า เจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ซึ่งเป็นองคคุณแห่งการตรัสรู้ถึงความเป็นอริยบุคคลได้อย่างแท้จริง

พุทธศาสนิกชน แม้จะปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยก็จริง แต่พอได้ฟังคำอธิบายชี้แจงลักษณะข้อธรรมะก็มักท้อถอย เห็นว่ายากเหลือกำลังสติปัญญาของตนจะพึงปฏิบัติ เลยทอดทิ้ง ไม่นำพาเสียเลย อันที่จริง ลักษณะต่าง ๆ ที่ทำอารมณ์ให้ฟุ้งซ่านไม่สงบตามที่บรรยายข้างต้นนี้ เป็นอาการที่มีอยู่เป็นอยู่ประจำนิสัยของบุคคลธรรมดาอยู่ทั่วกัน หากแต่ไม่ใช้ความพินิจพิจารณาย้อนเข้ามาดูในตนเอง มักชอบแต่ดูออกไปภายนอก ซึ่งไม่ใช่ตนและมิหนำยังชอบเก็บเหตุการณ์ภายนอก อันนอกอำนาจหน้าที่ของตน มาวิจัยวิจารณ์เป็นคุ้งเป็นแคว ทำนองนินทาบ้าง สรรเสริญบ้างที่สุดคุณประโยชน์อะไรก็ไม่ได้ ซ้ำจะมีแต่โทษ เพราะเหตุเพ่งโทษเขาอื่น เป็นทางนำความชั่วอย่างอื่น ๆ ให้เกิดตามมาอีกหลายประการถ้างดการเพ่งโทษเขาอื่นเสีย รวมกำลังสติปัญญาเข้ามาพิจารณาตรวจตราดูความประพฤติของตน ๆ ทั้งส่วนกิริยามารยาท ทางกาย ทางวาจาตลอดถึงอารมณ์ภายใน ว่าควรมิควรประการไร ผิดชอบชั่วดีประการไร สมฐานะความเป็นอยู่ หรือย่อหย่อนอย่างไร เป็นต้นเหล่านี้ย่อมไม่เหลือบ่ากว่าแรงที่จะกระทำได้ ซ้ำเมื่อหมั่นทำได้อยู่เสมอละเอียดลออได้เพียงไร คุณประโยชน์จะบังเกิดสนองให้ชุ่มชื่นเบิกบานใจแก่ตนมิใช่น้อย เหมือนผัดหน้าตัวเอง สะดวกสบายใจกว่าใช้คนอื่น

ส่วนอารมณ์ที่มาปรุงใจให้เกิดรักบ้าง เกลียดบ้าง ทำให้ฟุ้งซ่านเดือดร้อน ขุ่นมัวนั้น ไม่ใช่ใครอื่นเสกสรรค์ให้ ตนเองปรุงแต่งขึ้นเอง

ของสวยของงามที่ชวนให้มีความรักใคร่ทะนุถนอมนั้น ก็เพียงในยามยังใหม่ ๆ พอเก่าหรือล้าสมัย กลับหมดรัก หมดถนอมก็มี ของที่เคยเกลียดเคยชัง พอเวลาผ่านพ้นสักคราว กลับชอบพอรักใคร่อีกก็มี เหล่านี้ ล้วนแต่อาศัยอารมณ์ของตนเอง ปรุงแต่งยึดถือขึ้นให้เกิดเดือดร้อนแก่ตนเองทั้งนั้น เหมือนสนิมเหล็ก ย่อมเกิดจากเนื้อเหล็กแล้วทำลายเหล็กนั้นเองให้ผุกร่อนไป อยากได้รูป เสียง กลิ่น รส เมื่อขวนขวายจนได้สมอยากก็ดีใจเพราะสมปรารถนา ครั้นไม่ได้สมอยากหรือของรักนั้นเปลี่ยนแปลงพลัดพรากจากไปกลับเสียใจ เศร้าโศกเพราะผิดความปรารถนา เราจะมีชีวิตอยู่เพียงเพื่อคอยแสวงหาสิ่งให้สมปรารถนา หรือคอยเศร้าโศก เพราะผิดความปรารถนาเท่านั้นหรือ จะไม่คิดหาความสุขกายสบายใจอย่างแท้จริงให้เป็นคุณประโยชน์แก่ตนบ้างหรือ วิธีที่ให้ได้รับความสุขกายสบายใจอย่างแท้จริงนั้นเราไม่ต้องเที่ยวค้นคว้าแสวงหาที่ไหนให้เสียเวลา เปลืองชีวิตเปล่าหันมาเรียนลัดด้วยวิธีฝึกฝนปฏิบัติตามแนวคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา ที่พระองค์ได้ตรัสแนะนำไว้ เหมือนเป็นแผนที่ของการดำเนินชีวิตอย่างวิเศษมีอยู่พร้อมแล้ว อย่างทรงสอนเรื่องปัสสัทธิ ความสงบอันเป็นข้อธรรมะที่จะนำให้ถึงความตรัสรู้นี้เป็นต้น พยายามศึกษาแนวทางของพระองค์ตามลำดับแต่เบื้องต้น คือ ศีล เบื้องกลาง คือสมาธิ เบื้องสูง คือ ปัญญา ตามกำลังความสามารถ ด้วยน้อมตนเข้าหาหลักคำสอนของท่าน ส่วนทุจริต ท่านห้ามก็ต้องพยายามงดเว้นเสมอไป ส่วนสุจริต ท่านสอนให้ประพฤติ ก็หัดประพฤติปฏิบัติ

ไป ที่เห็นว่ายาก ว่าละเอียด เกินสติปัญญา ก็จะค่อยง่ายค่อยเห็นช่องทาง ปฏิบัติตามได้โดยไม่เหลือวิสัย อย่างนี้จึงจะน่าชมว่า มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่เคารพนับถือโดยไม่มีสรณะอื่นยิ่งกว่า

ลำดับต่อจากนี้ พระสงฆ์จะได้สาธยายบทบาลีแห่งโพชฌงค์ตอนที่ ๒ ตามแบบมคธ เพื่อเป็นการสรงสนานจิตใจในยามสงกรานต์ จะได้ชื่นบานด้วยความบริสุทธิ์ผ่องใส สุขกายสุขใจ สมกับผู้เป็นพุทธศาสนิกชน ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยทุกทิพาราตรี ณ กาลบัดนี้

๑. ชุมนุมเทวดา
๒. นโม
๓. พุทฺธํ
๔. โพชฺฌงฺคสุตฺตํ (ตอน ๒)
๕. เทวตาอุยฺโยชนคาถา
๖. โหตุ สพฺพํ สุมงฺคลํ

สมาธิ ความตั้งใจมั่น

วันพระ ที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๑๑

ท่านพุทธศาสนิกชน ผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย

วันวิสาขบูชาได้ผ่านพ้นไปแล้ว ถึงวันพระนี้ ท่านพุทธศาสนิกชนก็ยังจะได้กระทำพุทธบูชา เช่น วันวิสาขบูชาอีกวันหนึ่ง เพราะเนื่องด้วยคล้ายวันถวายเพลิงพระพุทธสรีระ การบำเพ็ญบุญด้วยการสมาทานศีล สดับพระธรรมเทศนาและเวียนเทียนในวันวิสาขบูชาหรือในวันถวายเพลิงพระพุทธสรีระเช่นนี้ มิใช่จะนำให้เกิดบุญกุศลมากเป็นพิเศษกว่าวันธรรมดาอื่น ๆ ก็หามิได้. ความสำคัญของบุญกุศลอยู่ที่การปฏิบัติบำเพ็ญละชั่ว ประพฤติชอบ อบรมใจให้บริสุทธิ์ผ่องใสได้มั่นคงเพียงไรเท่านั้น หาใช่สำคัญอยู่ที่กาลเวลาพิเศษ อันเกี่ยวกับพระพุทธประวัติไม่ แต่ที่ทางการกำหนดวันสำหรับบำเพ็ญ

กุศลเป็นพิเศษในวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา เป็นต้นเช่นนี้ ก็เพื่อเป็นการชักจูง ตักเตือนใจชาวพุทธศาสนิกชนให้มีโอกาสหันเข้ามาประพฤติธรรม ปฏิบัติธรรม อบรมจิตใจเข้าหาหลักธรรมให้มากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อพิจารณาโดยทั่วไปแล้ว หลักธรรมยังไม่เข้าถึงอัธยาศัยของพุทธศาสนิกชนอย่างซึมซาบแนบแน่นเท่าไรนัก คล้ายกับว่าหลักธรรมคอยเป็นอุปสรรคขัดขวางความปรารถนาของตน หรือหลักธรรมนำให้ล้าสมัย ไม่ร่ำรวยทันเพื่อน จึงเพิกเฉยละเลยเสีย หากจะกระทำก็เพียงพิธี เพื่อรักษาภูมิฐานของตนด้วยอำนาจอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตยเท่านั้น น้อยนักที่จะกระทำด้วยอำนาจธัมมาธิปไตย การเบียดเบียน ข่มเหง รังแก ฉ้อราษฎร์บังหลวง ชิงดีชิงเด่น ถือพวกถือหมู่โดยปราศจากความยุติธรรม เป็นต้นเหล่านี้ จึงยังมีปรากฏเป็นข่าวอยู่ทั่วไป ทั้งนี้ก็น่าจะเพราะเหตุลืมตน ไม่ใช้สติปัญญาเข้าพิจารณาผิดถูกชั่วดีของตนเองตามหลักศาสนากันบ้าง จึงมักเข้าทำนองโทษท่านเห็นง่าย โทษตนเห็นยาก ชวนให้ซัดโทษซึ่งกันและกัน ชาวชนชั้นปฐมวัย ก็ซัดโทษชนชั้นมัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย, ชาวมัชฌิมวัย ก็ซัดโทษชาวปฐมวัย ปัจฉิมวัย, ชาวปัจฉิมวัย ก็ซัดโทษชาวปฐมวัย มัชฌิมวัย, ต่างคนต่างไม่รับผิด ต่างฝ่ายต่างก็จะตั้งเกณฑ์ให้ฝ่ายอื่นตอบสนองความปรารถนาให้แก่ฝ่ายตนร่ำไป แต่ฝ่ายตนไม่ต้องตอบสนองให้แก่ใคร จึงวุ่นวายแก่งแย่งแข่งดี ต่างระแวงภัยในกันและกัน หมดความเชื่อถือไว้วางใจ ควรดำรงชีพเป็นอยู่ทุกเวลานาทีจึงเหมือนอยู่ในท่ามกลางศัตรู หวาดระแวงภัยเหมือนกาเห็นธนู ลดศักดิ์ศรี

แห่งความเป็นมนุษย์ผู้มีจิตใจสูงให้เสื่อมทรามต่ำลงทุกขณะอย่างน่าอนาถ ต่างก็พร่ำบ่นหาคุณธรรมเข้าครองใจอยู่ทั่วหน้า เพียงแต่พร่ำบ่น หาผลสำเร็จตามประสงค์ได้ไม่ ต้องอยู่ที่การประพฤติปฏิบัติอย่างตรงศีลตรงธรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังเสมอไป ให้สมกับที่พระพุทธ-เจ้าได้ตรัสเตือนไว้ว่า การปฏิบัติตนตามแนวธรรมะ เป็นหน้าที่ของสาวกต้องกระทำเอง พระองค์เป็นเพียงผู้บอก ผู้แนะแนวทางให้เท่านั้น ชาวพุทธศาสนิกชน ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต ได้ปฏิบัติตนตามพระพุทธโอวาทนี้แล้วเพียงไรบ้างหรือเปล่า

ก็เมื่อวันนี้ เป็นดิถีคล้ายวันถวายเพลิงพระพุทธสรีระ ผู้ปรารถนาปฏิบัติตนตามแนวธรรมะ ก็ควรยกคติของเพลิงขึ้นพิจารณาตามหลักธรรมะให้เป็นการปฏิบัติตามธรรมะ อบรมสติปัญญาของตน ๆ ไว้บ้าง เพราะเรื่องของเพลิงหรือไฟนี้ พระพุทธองค์เคยยกขึ้นตรัสสอนเหล่าชฎิลมาแล้ว โดยท่านเปรียบรากฐานของบาปอกุศล คือราคะ โทสะ โมหะ ที่เกิดประจำอัธยาศัยของบุคคลว่ามีลักษณะร้อนเร่า เช่นเดียวกับไฟที่เผาผลาญเชื้อให้มอดไหม้เป็นเถ้าถ่าน ราคัคคิ ไฟคือความรัก โทสัคคิ ไฟคือความโกรธ โมหัคคิ ไฟคือความหลง อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นครอบงำจิตใจของบุคคลแล้ว ย่อมมีสภาพเผาลนสันดานให้ร้อน ทำให้เกิดความดิ้นรนกระวนกระวายจนลืมหลักธรรม ต้องเดือดร้อนต่อการที่จะสนองให้สมสภาพตลอดไปทั้งยามหลับยามตื่น เหมือนเป็นนายเงินที่ทารุณเหี้ยมโหด ไฟคือความรักเผาลน เข้าลักษณะน้ำเย็นปลาตาย ต้องดิ้นรนขวนขวายหารูปมา

บำเรอตา หาเสียงมาบำเรอหู หากลิ่นมาบำเรอจมูก หารสมาบำเรอลิ้น หาสิ่งเย็นร้อนอ่อนแข็งมาบำเรอกาย อย่างไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็เอาด้วยกล ไม่ได้ด้วยมนต์ก็เอาด้วยคาถา หมดความละอายใจและเกรงกลัวบาป ไฟคือความโกรธ เผาลนใจมักเห็นได้ง่าย หน้ามนุษย์ก็กลายเป็นหน้ายักษ์ รูปร่างสวยงามก็กลายเป็นขี้ริ้ว ความเหี้ยมโหดดุร้ายที่ทำได้ยาก ก็กลับทำได้ง่าย ประหัตประหารได้แม้กระทั่งบิดามารดา แม้เกิดขึ้นเพียงวูบเดียว ก็ให้ผลร้ายกาจทั้งแก่ตนและคนอื่นตลอดเวลานาน ไฟคือความหลง เผาลนใจ เหมือนคนตาบอดทั้งอยู่ในที่มืด ไม่รู้ความผิดชอบ ชั่วดี ควรมิควร เป็นคุณหรือเป็นโทษตามความจริงอย่างไร ไม่เป็นตัวของตัวเอง ปล่อยให้ความหลงชักนำเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นอบายมุขทางเสื่อมทราม มีดื่มสุราเมรัยเล่นการพนัน หมกมุ่นในกามมิจฉาจาร หลงไหลในมหรสพต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งเพลิดเพลินเจริญใจ ไฟทั้ง ๓ ลักษณะนี้ ล้วนแต่เผาลนนิสัยใจคอของบุคคลผู้หลงตกอยู่ในอำนาจ ให้เสื่อมคลายจากจากศึกษาการอาชีพ ทรัพย์สินเงินทองก็พลอยถูกไหม้ละลายศูนย์ ครอบครัวพลอยตกระกำลำบาก ชื่อเสียงเกียรติคุณก็กลับเป็นชื่อเสีย ขาดความเคารพนับถือจากญาติมิตร มีชีวิตเยี่ยงพาลชน ที่ใคร ๆ ไม่ปรารถนาสมาคมด้วย เมื่อพุทธศาสนิกชนใช้สติปัญญาตามอย่างพุทธสาวกพิจารณาตนเองสอนตนเองแล้ว เห็นว่ากำลังถูกไฟลักษณะไหนเผาลนอยู่มาก ก็จงพยายามลดเชื้อให้น้อยลงเสีย ถึงจะดับให้มอดหมดยังไม่ได้ ก็ขอจงอย่าพยายามสุมไฟไว้อวดกันนักเลย จงใช้ศรัทธาปสาทะ

อย่างมั่นคง คอยพรากเชื้อไฟทั้งหลายเสียบ้าง อย่ามัวหลงให้ถูกเผาจนสิ้นเนื้อประดาตัว ข้อนี้จะเป็นปฏิบัติบูชาอย่างยอดเยี่ยม สมพระ-พุทธประสงค์โดยแท้

อนึ่ง เพื่อให้มีกำลังสนับสนุนร่วมในการพรากเชื้อไฟให้ละลายหายจางอีกประการหนึ่ง ขอนำข้อธรรมในโพชฌงค์ ข้อที่ ๖ ชื่อว่า สมาธิ ความตั้งใจมั่น มาบรรยายสืบต่อข้อธรรม สำหรับเพิ่มพูนความเชื่อความเลื่อมใสตามฐานะของพุทธสาวกอีกส่วนหนึ่ง

การทำจิตให้ปลอดจากนิวรณ์ทั้ง ๕ ที่สงบมาจากปัสสัทธิสัม-โพชฌงค์ ข้อที่ ๕ แล้วรักษาอารมณ์ที่ตั้งอยู่โดยชอบนี้ให้แน่วแน่มั่นคง ชื่อว่า สมาธิ ๆ นี้ที่เป็นอย่างต่ำ ไม่แน่แน่วจริง ๆ ทำได้เป็นอย่างดีก็เป็นแต่เฉียด ๆ ใกล้ ๆ มีได้แก่สามัญชน เรียกอุปจารสมาธิ. ที่เป็นอย่างสูงแน่นแฟ้น แน่วแน่ลงไปจริง ๆ เฉพาะมีแก่บางคนที่เป็นผู้วิเศษ เรียกอัปปนาสมาธิ. อารมณ์ที่แน่วแน่ตั้งมั่นเป็นอัปปนา-สมาธินี้ ท่านเรียกชื่ออีกอย่างว่า ฌาน ๆ ที่มีรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ เรียกว่า รูปฌาน มีอารมณ์ละเอียดสูงขึ้นตามลำดับชั้น. ชั้นที่ ๑ เรียกปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ ยังมีตรึก ซึ่งเรียกว่าวิตก, และยังมีตรอง ซึ่งเรียกว่าวิจารณ์ เหมือนอารมณ์แห่งจิตของคนสามัญ แต่ไม่ประกอบด้วยกิเลสกามและอกุศลธรรม, ซ้ำมีปีติ คือความอิ่มใจ และสุข คือความสบายกายใจเกิดแต่วิเวก คือความสงบกับประกอบด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งลงไป ซึ่งเรียกว่าเอกัคคตา. ชั้นที่ ๒ เรียก ทุติยฌาน มีองค์ ๓ ละวิตก วิจารณ์เสียได้ คงอยู่แต่ปีติ

และสุข อันเกิดแต่สมาธิ กับเอกัคคตา. ชั้นที่ ๓ เรียกตติยฌาน มีองค์ ๒ ละปีติเสียได้ คงอยู่แต่สุขกับเอกัคคตา. ชั้นที่ ๔ เรียกจตุตถฌาน มีองค์ ๒ ละสุขเสียได้ กลายเป็นอุเบกขา คือเฉยๆ กับเอกัคคตา. รูปฌาน ๔ นี้ จัดเป็นรูปสมาบัติ มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ สงเคราะห์เข้าในรูปาวจรภูมิ.

ตามบรรยายนี้ แสดงให้เห็นว่า อารมณ์ของบุคคลธรรมดาทั่วไป ย่อมตกอยู่ในอำนาจของนิวรณ์ นำให้เกิดความรัก ความโกรธ ความหลง ผลัดเปลี่ยนเวียนเข้ามาให้อารมณ์เสวยอยู่ตลอดไป ความตั้งมั่นแน่นอนของใจจึงมีน้อย ไม่เป็นกำลังพอจะนำไปใช้ทำประโยชน์อย่างอื่นได้ เหมือนลำน้ำแพร่ออกไปมากสาย กระแสน้ำย่อมอ่อน ถ้าสามารถรวมกำลังให้ไหลได้ทางเดียว กระแสน้ำย่อมรวมเป็นกำลังแรง นำไปใช้ได้ประโยชน์มากหลาย ดังเขื่อนภูมิพลที่บังคับน้ำไหลสู่ท่อปั่นกำลังไฟฟ้าอยู่บัดนี้ แต่เพราะบุคคลเรา ปล่อยให้นิวรณ์ครอบงำเสียเคยตัว จนหลงใหลใฝ่ฝันว่า เป็นเครื่องเพลิดเพลินเจริญใจ ถ้าหมดนิวรณ์เสียแล้ว จะหมดสนุก เงียบเหงา จึงต่างสมัครใจทะนุถนอมสร้างสมนิวรณ์ไว้ตามกัน แต่ที่ต้องเศร้าโศก เสียใจ เดือดร้อน รำคาญ เพราะโทษของนิวรณ์ กลับไม่คิดเห็น เหมือนคนหลงคิดใบ้หวย พอไม่ถูก กลับโทษสติปัญญาตัวเองว่าขาดความเฉลียวไปนิดเดียว ไม่คิดหาโทษของอาจารย์ผู้บอกใบ้ว่าหลอกลวงประชาชนบ้างเลยฉะนั้น ถ้าเราไม่ถูกนิวรณ์ควบคุมชักนำแล้ว ทำไมจะต้องเที่ยวทรมานหารูป ผู้คน บ้านเรือน ป่าเขา ลมฟ้าอากาศ นอกบ้าน

นอกเมือง นอกประเทศมาบำเรอตา ทำไมจะต้องเที่ยวเสียเงินทอง เสียเวลาพักผ่อนไปหาเสียงมาบำเรอหู ทำไมจะต้องเที่ยวแส่ซื้อหากลิ่นหอมต่าง ๆ มาบำเรอจมูก ทำไมจะต้องเที่ยวแสวงหาอาหารนอกบ้าน นอกเมืองมาบำเรอลิ้น ทำไมจะต้องเที่ยวเลือกเฟ้นเปลี่ยนแปลงเครื่องอุปโภคประดับประดาเครื่องนุ่งห่มมาตบแต่งมาบำเรอกาย ทั้งๆ ที่ร่างกายก็หาได้เกิดสวยงามตามเครื่องประดับด้วยไม่

การที่ทางพระศาสนาสอนให้เจริญสมาธิ ความตั้งใจมั่นนั้น มิใช่ของเกินวิสัยที่จะทำไม่ได้ ท่านสอนไว้ก็เพื่อให้ผู้ปรารถนาความสงบอารมณ์อย่างแท้จริงจะได้ฝึกฝนอบรมหาความสงบสุขให้แก่ตนเอง เราแสวงหาเครื่องเดือดเนื้อร้อนใจด้วยอำนาจนิวรณ์ จึงนำให้หลงใหลใฝ่ฝันแก้ความทุกข์ด้วยความทุกข์ อย่างเกิดความเสียอกเสียใจ ดื่มสุราเมรัยแก้ หรือกลุ้มอกกลุ้มใจจากภายในบ้าน ออกไปหาความสนุกเพลิดเพลินนอกบ้านแก้ มีแต่จะเพิ่มความเดือดร้อนขึ้นอีกซ้ำ จึงเท่ากับซักเสื้อผ้าที่สกปรกด้วยน้ำเน่า ย่อมจะสะอาดไม่ได้ฉะนั้น การเจริญสมาธิ เป็นการสอนให้รู้จักพักอารมณ์ในที่ควร ให้อารมณ์มีเวลาหลับพักบ้าง เหมือนพักผ่อนร่างกายให้กลับกระปรี้กระเปร่าขึ้นใหม่ แม้เพียงครั้งคราวชั่วขณะอย่างที่เรียก อุปจารสมาธิ ก็ยังดี ฝึกฝนบ่อย ๆ เข้าย่อมชำนาญถึงขั้นอัปปนาสมาธิได้ ดังข่าวคนสำคัญผู้ควบคุมกิจการมากมาย ต่างก็ใช้สมาธิ รู้จักเก็บเรื่องที่ยังไม่ถึงเวลาให้มีเวลาพัก หรือรู้จักแยกกิจการเป็นสัดส่วน ไม่นำมาสุมใจจนทำให้บ่นกลุ้มอกกลุ้มใจ บ่นปวดศีรษะอยู่ตามกัน จึงสามารถดำเนินกิจการสำเร็จเหมาะสมได้ทุกประการ

สมาธิในสัมโพชฌงค์นี้ ท่านประสงค์ให้สงบอารมณ์ที่ไม่จำเป็นให้เหลือมั่นคงอยู่เฉพาะอารมณ์เดียว เป็นการรวมกำลังอารมณ์ให้มั่นคงสำหรับใช้ในคุณธรรมอันละเอียดสูงยิ่งขึ้นไป ถ้าอารมณ์ยังอยู่ในอำนาจคุ้มครองของนิวรณ์ตราบใด คุณธรรมชั้นละเอียดในภูมิฌานก็ยากที่จะประสบตราบนั้น เหตุนี้ ท่านจึงยกสมาธิสัมโพชฌงค์ ที่มีอารมณ์ตั้งมั่นอยู่ในฌาน ว่าเป็นองคคุณที่จะนำให้ถึงการตรัสรู้ ตัดรากแห่งราคะ โทสะ โมหะ ได้โดยสิ้นเชิง

ลำดับต่อจากนี้ พระสงฆ์จะสาธยายบาลีโพชฌงคสูตร ตามแบบมคธ เพื่อเตือนใจท่านพุทธศาสนิกชน ผู้กำลังกระทำพิธีถวายปฏิบัติบูชาเนื่องในดิถีพิเศษคล้ายวันถวายเพลิงพระพุทธสรีระด้วยการอบรมฝึกฝนสมาธิให้เกิดมีแก่ตนสืบไป ณ กาลบัดนี้.

๑. ชุมนุมเทวดา

๒. นโม

๓. พุทฺธํ

๔. โพชฺฌงฺคสุตํ

๕. เทวดาอุยฺโยชนคาถา

๖. โหตุ สพฺพํ สุมงฺคลํ

อุเบกขา ความวางเฉย

วันพระ ที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๑๑

ท่านพุทธศาสนิกชน ผู้ปรารถนาบุญจากการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย

เมื่อวันพระแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ตรงกับดิถีคล้ายวันถวายเพลิงพระพุทธสรีระ ท่านพุทธศาสนิกชนได้บำเพ็ญกุศลเป็นพิเศษ ถวายอามิสบูชา ปฏิบัติบูชา แด่พระรัตนตรัยตามสมควรแก่ความเชื่อความเลื่อมใส ในวันนั้นได้บรรยายถึงเรื่องไฟที่เผารนอัธยาศัยตามหลักของพระพุทธศาสนา อนุโลมตามดิถีพิเศษคล้ายวันถวายเพลิงพระพุทธสรีระมาแล้ว ต่อจากเวลานั้นมาถึงบัดนี้ ลมฟ้าอากาศก็แสดงความแห้งแล้ง อบอ้าว ให้บ่นร้อนกันสืบมาอีก และมีเหตุไฟไหม้บ้านเรือนก็หลายราย เลยชวนให้นึกถึงความร้อนอันเกิดจากไฟธรรมดาเผารน

ก็ตาม เกิดจากความแห้งแล้งอบอ้าวของลมฟ้าอากาศก็ตาม ยังเป็นสิ่งที่พอหาเครื่องระงับดับร้อนได้ง่าย และไม่ร้อนระงมจนตลอดกาลเวลา ยังมีฤดูผลัดเปลี่ยนหรือหลบหลีกไปสู่ที่ร่มเย็นอื่นได้บ้าง เพราะเป็นความร้อนภายนอก มิได้พัวพันติดเนื่องอยู่กับอัธยาศัย. ส่วนความร้อนภายในตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา เมื่อได้ใคร่ครวญพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้วจะเห็นได้ว่า เป็นความร้อนประจำจิตใจอยู่ตลอดกาล จะผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ หรือเปลี่ยนสถานที่อยู่หลบหลีกไปสู่ทะเล ภูเขาลำเนาไพรอย่างไร ก็หาพ้นจากความร้อนภายในนี้ได้ไม่ เพราะเป็นความร้อนเกิดประจำชีวิต ร่างกายจะโยกย้ายไปสู่ที่ไหน ก็พาจิตใจติดตามไปด้วยทุกหนทุกแห่ง ความร้อนใจภายในจึงเป็นเสมือนเงาติดตามไปด้วยเสมอ

พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้พุทธสาวกสำนึกตนว่ากำลังถูกความร้อนใจเผารนอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ควรพยายามหาทางระงับดับร้อนให้บรรเทาเบาคลายเสียบ้าง จะได้มีความร่มเย็นเป็นสุขตามควรแก่ความเป็นพุทธสาวก ได้ตรัสถึงเหตุที่นำให้เกิดความร้อนใจว่ามาจากความรักบ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง ต่างผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้าเผารนอยู่เสมอ ซึ่งเรียกว่าไฟ ๓ กอง วิธีเผารนของไฟ ๓ กองนี้ ก็ได้แก่มีอาการดิ้นรนกระวนกระวาย ทะเยอทะยาน อยากมีในสิ่งที่ยังไม่มี เช่นเพื่อนบ้านเขามี ที.วี. ก็กระเสือกกระสนอยากมีให้เหมือนเขาบ้าง ลืมฐานะตนว่ามั่งมีศรีสุข หรือยากจนค่นแค้นเพียงไร ทะเยอทะยานอยากใหญ่จนปิดบังสติปัญญาความสำนึกผิด

ชอบชั่วดีเสียสิ้น มุ่งแต่ให้สมอยากเท่านั้น คดีขโมย ลักฉ้อ พัสดุ สิ่งของที่ปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอ ก็เพราะทนต่อความบีบคั้นของความอยากไม่ไหว จึงต้องสนองความอยากด้วยอาการทุจริตเช่นนี้. อยากเป็นอีกประการหนึ่ง ก็ชวนใจให้ดิ้นรนกระวนกระวายไม่น้อยเหมือนกัน เพราะนำให้ขาดการรู้จักประมาณตน ขาดการรู้จักกาลเทศะ เช่น เป็นชั้นเสมียน ก็ทะเยอทะยานอยากเป็นประจำแผนก เป็นประจำแผนก อยากเป็นหัวหน้ากอง หาได้นึกถึงวิทยฐานะหน้าที่อันสมควรอย่างไรไม่ เมื่อมีความอยากเป็น เกิดขึ้นปิดบังสติปัญญาเช่นนี้ ย่อมไม่คิดถึงฐานะความเหมาะสมของตน ขอให้ได้เป็นสมอยากก็แล้วกัน จึงเกิดการประจบสอพลอ ส่อเสียด ยุยง แสดงปากปราศรัยน้ำใจเชือดคอ ใส่ร้ายป้ายสี นำความเดือดร้อนเผารนใจตนเอง มิหนำ ยังซ้ำก่อความวุ่นวาย ขาดความไว้วางใจต่อกันและกัน. อีกประการหนึ่งอยากเปลี่ยน คือขาดความสันโดษ ไม่มีความพึงพอใจในฐานะความเป็นอยู่ของตน ที่เนื่องมาจากทะเยอทะยานอยากเป็นโน่นเป็นนี่ สมอยากบ้างก็ตาม ไม่สมอยากบ้างก็ตาม แล้วก็คิดอยากเปลี่ยนอีกต่อไป ขาดพอใจในฐานะความเป็นอยู่ของตน เหมือนยังมิรู้อิ่มรู้พอ เห็นว่ายังต่ำต้อยน้อยหน้ากว่าเขาบ้าง ยังคงเสมอฐานะกับเขาอยู่บ้าง หรือแม้มีฐานะสูงกว่าเขาอยู่แล้ว กลับไม่พอใจ อยากเปลี่ยนความเป็นอยู่เสียใหม่ อย่างเป็นข้าราชการ ก็เห็นว่ามีแต่เกียรติไม่อิสระแก่ตน ต้องอยู่ในระเบียบหน้าที่การงาน อยากเปลี่ยนเป็นพ่อค้า มีอาชีพอิสระดี ที่สุดเครื่องตบแต่งร่างกาย เสื้อผ้า อาภรณ์

อาหารการบริโภค ตลอดบ้านเรือนก็ไม่มีการยุติ แสดงความพอใจได้แน่นอน มีนิสัยโลเล เหลาะแหละเป็นไม้หลักปักเลนอยู่เรื่อยไป หาความพอดีพอเหมาะในชีวิตมิได้เลย เหล่านี้ ทางพระพุทธศาสนาถือว่า เพราะมีไฟ คือความรักบ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง เผารนอยู่ภายใน จึงนำให้ขาดหลักเหตุผล ตน ประมาณ กาล บุคคลอยู่เสมอ

การบรรยายคำนำสวดมนต์ในรายการนี้ตามลำดับมา ก็เพื่อช่วยให้พุทธศาสนิกชนเกิดสติปัญญาพิจารณาดับไฟ หรือลดเชื้อไฟให้ลดน้อยตามกำลังสามารถ ตามแนวคำสอนของพระบรมศาสดา วันพระนี้ ถึงวาระที่จะบรรยายข้อธรรมของโพชฌงค์ข้อที่ ๗ คือ อุเบกขาสัมโพชฌงค์อันเป็นข้อสุดท้ายของหมวดธรรมนี้

อุเบกขา ได้แก่ความวางเฉย คือ ความเพ่งเฉยอยู่ด้วยปัญญา มีธรรมเป็นอารมณ์ ต่างจากอุเบกขาความวางเฉยในพรหมวิหาร และอัปปมัญญา ซึ่งมีสัตว์เป็นอารมณ์ โดยพิจารณาเห็นแต่เพียงว่าใครทำดีก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้ชั่ว ไม่ยื่นเข้าไปเกี่ยวข้องพัวพัน. ส่วนอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นการพิจารณาดูตามเป็นจริง ไม่แก้ไข ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย คงพิจารณาดูตามเป็นจริงของสภาพธรรมนั้น ๆ ด้วยปัญญาที่เกิดจากอารมณ์เป็นสมาธิตั้งมั่นอยู่ในฌานมาแล้ว เป็นเหตุให้วางเฉยด้วยความรู้ และรู้อยู่กับรู้เท่านั้น ทำนองเดียวกับผู้กำกับเครื่องยนต์ เมื่อเปิดเครื่องยนต์ให้เดิน ปรับไฟ น้ำมัน และอากาศให้สมส่วนกันดีแล้ว ก็คอยคุมฟังเสียงเครื่องยนต์ที่เดินอยู่สม่ำเสมอนั้น

ตลอดไป ไม่ต้องแก้ไขยักย้าย เพิ่มเติมอะไรให้แก่เครื่องยนต์นั้นอีก เรียกได้ว่าวางเฉยอยู่ในความเรียบร้อยของเครื่องยนต์ ฉะนั้น

การเจริญสมาธิจนบรรลุรูปฌานที่ ๔ หรือสุขุมลุ่มลึกถึงอรูปฌานที่ ๔ คือเนวสัญญานาสัญญายตนะ มีสัญญาความรู้สึกตัวก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ เกิดปัญญาพิจารณาเห็นตามเป็นจริงเฉยอยู่อย่างนี้ จัดเป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ดังนี้

โพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ คือ สติ ความระลึกได้, ธัมมวิจยะ ความสอดส่องธรรม, วิริยะ ความเพียร, ปีติ ความอิ่มใจ, ปัสสัทธิ ความสงบ, สมาธิ ความตั้งใจมั่น, อุเบกขา ความวางเฉย เมื่อพุทธศาสนิกชนอบรมเจริญทำให้มากแล้ว แม้อย่างใดอย่างหนึ่งย่อมกำจัดความยากจน ความลำบาก ความโง่เขลา ความเจ็บไข้ เป็นต้นได้ และกำจัดกิเลสอย่างหยาบ คือทุจจริต, อย่างกลาง คือนิวรณ์, อย่างละเอียด คือสังโยชน์ได้ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริง เพื่อความดับทุกข์ และเพื่อความตรัสรู้ธรรม ดังท่านเปรียบเป็นโอสถรักษาโรคว่า สติ ได้แก่วิธีพิจารณาหาสมุฏฐานของโรค ธัมมวิจยะ อย่างเดียวกับการเลือกเฟ้นโอสถให้เหมาะแก่โรค วิริยะ เหมือนยาร้อนที่แก้โรคให้บรรเทา ปีติ เหมือนยาหอมปลอบใจให้ชื่นบาน ปัสสัทธิ เหมือนอาการคือความสงบแห่งโรค สมาธิ เหมือนใจของคนไข้ ที่ไม่กระสับกระส่ายเพราะความสงบแห่งโรค อุเบกขา เหมือนคนไข้ที่โรคหายเป็นปกติ ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น นี้เป็นอานิสงส์แห่งการปฏิบัติตามข้อธรรมของโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ

นักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาจึงนิยมประพฤติปฏิบัติตามด้วยถือว่าเป็นคุณธรรมที่จะนำให้ถึงความตรัสรู้มรรคผลสืบไป หรือแม้ยังจะปฏิบัติตามให้บริสุทธิ์บริบูรณ์มิได้ ก็นิยมนำหัวข้อธรรมมาสาธยายเพื่อเป็นการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ต่ออายุให้ยืนยาว แต่ไม่ควรลืมว่าพระบรมศาสดาได้ตรัสกำชับว่า การปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์นั้น สาวกต้องปฏิบัติกระทำเอง พระองค์เพียงเป็นผู้ชี้แจงแนะนำเท่านั้น ผู้หวังถวายสักการะเคารพเป็นปฏิบัติบูชาต่อพระองค์จึงไม่ควรถวายสักการะแต่เพียงท่องจำ สาธยายคำสอนเท่านั้น จะได้คุณประโยชน์แค่น้อมใจเชื่อถือแบบงมงาย ต้องถวายสักการะด้วยการประพฤติปฏิบัติตาม เว้นข้อที่ตรัสห้าม ทำตามข้อที่ตรัสว่าเป็นคุณ-ธรรมความดีตลอดไปทั้งต่อหน้าและลับหลัง อย่างโพชฌงค์ทั้ง ๗ นี้ก็ต้องหัดปฏิบัติเริ่มแต่สติสัมโพชฌงค์เป็นลำดับไป เมื่อบริสุทธิ์บริ-บูรณ์ดีแล้ว จึงเลื่อนขึ้นถึงธัมมวิจยะทีละขั้นโดยไม่ข้ามลำดับ จนกว่าจะถึงอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ข้อไรยังปฏิบัติไม่บริสุทธิ์บริบูรณ์ ก็จงพยายามให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์แล้วก็รักษาความบริสุทธิ์บริบูรณ์ให้มั่นคง แน่นแฟ้น จะได้เป็นรากฐานที่ตั้งคุณธรรมที่สูงละเอียดยิ่งขึ้นต่อไป อย่ามัวหลงสาธยายภาวนาแต่ข้อธรรมอยู่เลยจะเข้าลักษณะ "เหมือนมดแดงแฝงพวงมะม่วงงอม เที่ยวไต่ตอมเต็มอยู่ไม่รู้รส" แม้ในข้อธรรมอื่นก็มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน

ลำดับต่อจากนี้ พระสงฆ์จะได้สาธยายบาลีโพชฌงค์คาถา ตามแบบมคธ เป็นการเตือนท่านพุทธศาสนิกชนให้สำนึกถึงการปฏิบัติ

กาย วาจา ใจ ตามเนื้อความแห่งโพชฌงค์สูตร ที่นำมาบรรยายครบ ๗ ข้อแล้ว โดยไม่มัวผลัดวันประกันพรุ่งอยู่ เพราะชีวิตเป็นของน้อย อาจถึงมรณกรรมได้ทุกเวลานาที ณ กาลบัดนี้.

๑. ชุมนุมเทวดา
๒. นโม
๓. พุทฺธํ
๔. โพชฺฌงฺคคาถา
๕. เทวตาอุยฺโยชนคาถา
๖. โหตุ สพฺพํ สุมงฺคลํ

สัปปุริสธัมมกถา

พระธรรมจินดาภรณ์ (ทองเจือ) วัดราชบพิธ

แสดงทางวิทยุกระจายเสียง ณ กรมประชาสัมพันธ์

ภาคเช้า ๕ ฯ ๒ ที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๑

สัปปุริสธัมมกถา

วันพระที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา
อโถ สรีรมฺปิ ชรํ อุเปติ
สตญฺจ ธมฺโม น ชรํ อุเปติ
สนฺโต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติ

บัดนี้จักแสดงธรรมกถา พรรณนาธรรมะในสัปปุริสธรรมพอสมควรแก่เวลา ดำเนินความว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาจารย์ของเราทั้งหลายนั้น เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ได้ทรงพระปรารภถึงชรา พยาธิ และมรณะ อันเป็นภัยใหญ่ที่น่ากลัว ทรงได้ความสลดพระหฤทัย ทรงมุ่งจะแสวงหาธรรมะอันเป็นเครื่องหลุดพ้น จึงเสด็จ

ออกบรรพชาบำเพ็ญความเพียร จนได้บรรลุวิชชาและวิมุตติเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว แต่นั้นก็ได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนประชาชน ทรงชักนำให้ตั้งอยู่ในทางที่เป็นประโยชน์ ทั้งในยามที่มีสุขได้ความสบายใจ ทั้งในยามที่มีทุกข์ได้ความไม่สบายใจ แต่พระธรรมเทศนาโดยมากทรงชักนำให้รู้จักคติธรรมดาของสังขาร คือ ความแปรปรวนไม่ยั่งยืน ด้วยอำนาจชรา พยาธิ และมรณะ เพื่อปลดเปลื้องความเห็นผิด เข้าใจผิด แล้วยึดถือเอาเป็นจริงเป็นจังเสีย ความเข้าใจผิดเห็นผิดไม่ใช่เป็นทางทำคนให้พ้นทุกข์ เพราะเมื่อเข้าใจผิดเห็นผิด การทำ การพูด และการคิดก็พลอยผิดไปตามกัน เมื่อทำผิด พูดผิด และคิดผิดจึงต้องทนทุกข์ทนลำบากไม่รู้แล้ว เพราะความผิดทั้งหลายไม่ทำให้ใครพ้นทุกข์ได้เลย สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงเป็นยอดวัตถุที่น่าเลื่อมใส ทรงตั้งพระทัยที่มุ่งแต่จะนำทางให้พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้นพระธรรมเทศนาของพระองค์จึงมากไปในทางที่จะให้รู้จักคติธรรมดาของสังขาร ในพระธรรมเทศนาเช่นนี้ มีแห่งหนึ่งที่ทรงแสดงไว้ ดังบาลีบทนิกเขปนั้นว่า "**ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา**" ราชรถของพระเจ้าแผ่นดิน อันวิจิตรด้วยรถาภรณ์เป็นอย่างดี ยังรู้จักชราคร่ำคร่าได้ "**อโถ สรีรมฺปิ ชรํ อุเปติ**" อนึ่ง แม้ร่างกายนี้ก็ย่อมเข้าถึงชรา "**สตญฺจ ธมฺโม น ชรํ อุเปติ**" แต่ธรรมะของสัตบุรุษหาเข้าถึงชราไม่ "**สนฺโต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติ**" สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมเจรจาให้พวกสัตบุรุษด้วยกันเข้าใจได้ ดังนี้

พระคาถาพุทธภาษิตนี้ ทรงแสดงสังขาร ๒ อย่างว่า ล้วนมี

ชราเหมือนกันหมด ในบาทต้นทรงยกราชรถของพระเจ้าแผ่นดินขึ้นแสดง ก็เพื่อให้เห็นตัวอย่างในสังขารที่ไม่มีใจครอง แม้จะมีความวิจิตรเป็นอย่างดี ก็ต้องเก่าต้องชรา ต้องคร่ำคร่าไม่ยั่งยืน คงความสวยความงามไปได้ไม่นาน ในบาทที่ ๒ ทรงยกสรีระ คือร่างกายของมนุษย์และสัตว์ขึ้นแสดง เพื่อให้เห็นตัวอย่างในสังขารที่มีใจครอง แม้จะมีความสวยสดเปล่งปลั่งอย่างไร ก็ต้องแก่ต้องชราเช่นเดียวกัน รวมความก็คือบรรดาสังขาร ซึ่งได้แก่สภาวะหรือธาตุต่าง ๆ มีเหตุนั้น ๆ ควบคุมตกแต่งขึ้นที่มีใจครองเช่นมนุษย์และสัตว์ ที่ไม่มีใจครอง เช่นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เมื่อถูกตกแต่งควบคุมขึ้นแล้ว ที่จะไม่ถึงความชราเก่าแก่คร่ำคร่าไปเป็นอันไม่มี เพราะสังขารไม่เลือกว่าชนิดไหนต้องมีความเกิด กับความเสื่อมเป็นของคู่กันเป็นธรรมดาไม่เช่นนั้นก็ไม่เป็นสังขารได้ในบทว่า "**อุปฺปาทวยธมฺมิโน**" บรรดาสังขารต้องมีธรรมดา คือความเกิดและความเสื่อมเป็นของคู่กัน ดังนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงสังขารมีชราเป็นลักษณะเสมอกันด้วยประการอย่างนี้แล้ว ประสงค์จะทรงชักนำบริษัทให้ตั้งอยู่ในคุณสมบัติอันดีงาม จึงทรงแสดงธรรมะของสัตบุรุษอันเป็นคุณไม่เข้าถึงชรา คือความแปรปรวน ดังปรากฏในบาทที่ ๓ แห่งพระคาถานี้

ก็ธรรมะของสัตบุรุษนั้น โดยประเภทหนึ่งมีอยู่ ๗ ประการ คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมนุมชน และรู้จักเลือกคบบุคคล มีอธิบายว่า ความเป็นผู้รู้จักเหตุก็คือรู้จักสิ่งที่เป็นตัวการก่อให้เกิดผล เช่นรู้จักว่าไฟเป็นตัวการ

ก่อให้เกิดแสงและความร้อน หรือทุจริต เป็นตัวการก่อให้เกิดบาป คือความชั่ว สุจริตเป็นตัวการก่อให้เกิดบุญ คือความดี สูงขึ้นไปจนรู้จักว่า ความอยากที่แรงกล้าถึงทำให้กระสับกระส่ายดิ้นรนที่เรียกทับศัพท์ว่า ตัณหา เป็นการก่อให้เกิดทุกข์ การดับความอยากเช่นนั้นเสียได้ เป็นตัวการก่อให้เกิดสุข ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่ารู้จักเหตุ ให้สำเร็จผล เป็นคนรู้จักเลือกทางดำเนินที่เป็นคุณ หลีกทางที่เป็นโทษ ส่วนความรู้จักผล ก็คือรู้จักสิ่งที่เกิดจากเหตุนั้น ๆ เช่นรู้ว่า แสงสว่างและความร้อนเกิดจากไฟเป็นต้น ให้สำเร็จผล คือเป็นคนไม่ตื่นเต้นและหลงใหลมัวเมา ส่วนความรู้จักตน คือรู้จักภูมิชั้นของตนว่ามีฐานะเพียงเท่านั้น ๆ แล้วรู้จักเจียมตนให้สำเร็จผล ในการวางตนให้พอเหมาะพอดี ไม่ยกตนเทียมท่าน ส่วนความรู้จักประมาณ คือรู้จักพอเหมาะพอดีในการกระทำทั้งปวง เช่นในการแสวงหาการรักษาและการบริโภคใช้สอยเป็นต้น ให้สำเร็จผลคือรู้จักประหยัด ไม่สุรุ่ยสุร่ายหรือเบียดกรอจนเกินไป ส่วนความเป็นผู้รู้จักกาล หมายถึงให้ให้รู้จักว่าเวลานี้ควรทำการงานอันเป็นอาชีพหรือหน้าที่ เวลานี้ควรพักผ่อน เวลานี้ควรทำบุญกุศล เพื่อเป็นเสบียงของตนต่อไปในวันหน้า ให้สำเร็จผลคือไม่ต้องเดือดร้อน หรือเสียใจ เพราะประกอบกิจนั้น ๆ ไม่ทันการ ส่วนความเป็นผู้รู้จักประชุมชน ก็คือรู้จักว่าคนในชุมนุมนี้เป็นใคร จะต้องใช้กิริยาวาจาอย่างไรจึงจะต้องด้วยความนิยม โดยใจความก็คือรู้จักขนบธรรมเนียมที่จะเข้าสมาคมนั้น ๆ ได้โดยไม่เคอะเขิน ให้สำเร็จผลคือไม่ต้องได้รับความดูถูกดูหมิ่นของ

ชุมนุมชนนั้นๆ นอกจากนี้ยังทำให้เป็นผู้ฉลาดในการปฏิสันถารการต้อนรับและการปราศรัย ส่วนความเป็นผู้รู้จักเลือกคบบุคคลนั้น ก็คือรู้จักเลือกชนิดคนให้เหมาะแก่ความต้องการ เช่นต้องการให้เป็นครูอาจารย์ เป็นสามี เป็นภรรยา เป็นมิตรเป็นสหาย เป็นที่พึ่งพาอาศัย ตลอดถึงเป็นคนรับใช้ ก็รู้จักเลือกชนิดที่มีคุณสมบัติสำหรับการอย่างนั้นๆ คุณข้อนี้ให้สำเร็จผล คือมีแต่บุคคลที่น่าเคารพนับถือรักใคร่ น่าจงรักภักดี น่าสมานไมตรี น่าร่วมทุกข์ร่วมสุข และน่าไว้วางใจ คุณสมบัติ ๗ ประการตามที่แสดงไว้นี้เป็นธรรมะของสัตบุรุษประเภทหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งได้แก่ ศรัทธา ความเชื่อ หมายถึงเชื่อที่เกิดจากความใคร่ครวญจนเห็นสม ไม่ใช่เชื่องมงาย นึกจะเชื่อก็เชื่อถายไป ศีล ความสำรวมกายวาจาให้เรียบร้อยดีงาม คือ เว้นในข้อห้ามทำตามในข้อที่อนุญาต หิริ ความละอาย ได้แก่ความละอายใจตนเองในการที่จะทำชั่ว โดยลักษณะ ได้แก่ความสะอิดสะเอียนอดสูใจในการทำบาป เห็นการทำบาปเหมือนสิ่งน่าสยดแสยง แล้วไม่กล้าดูหรือกล้าเข้าใกล้ โอตตัปปะความสะดุ้งกลัว หมายถึงกลัวจะผิดศีลผิดธรรม หรือเสียความสมควร เหมือนสัตบุรุษผู้ทรงศีลไม่กล้าล่วงศีล เพราะกลัวเสียความเป็นสัตบุรุษ ไม่ใช่กลัวคนอื่นจะรู้เห็นหรือกลัวกฎหมายบ้านเมืองลงโทษ พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้พึ่งมากได้แก่การเรียนมากรู้มาก ศึกษามาก จากผู้รู้หรือจากตำรับตำราจากการคิดค้นประกอบกระทำให้มีขึ้น วิริยะความเพียร ได้แก่ความกล้าหาญในที่จะระมัดระวัง ละเลิกความชั่วต่างๆ และในการที่จะกระทำ

และรักษาความดีนั้น ๆ ไว้ สติ ความระลึกได้ คือนึกได้ก่อนที่จะทำ พูด คิดอะไร ๆ ปัญญา ความรู้ชัด คือรู้เหตุรู้ผลโดยถ่องแท้ รวม ๗ ประการเหล่านี้ก็เป็นธรรมะของสัตบุรุษอีกประเภทหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งทางแห่งความประพฤติของสัตบุรุษที่เรียกว่า วัตตบท ก็จัดว่าเป็นธรรมะของสัตบุรุษ ได้แก่การเลี้ยงดูมารดาบิดาของตนให้เป็นสุข ๑ การประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะแก่ผู้ใหญ่ในสกุล ๑ การพูดแต่ถ้อยคำที่สุภาพไพเราะ ๑ การละคำส่อเสียด คือเลิกพูดยุแหย่ให้เขาแตกร้าวกัน ๑ การทำตนไม่ให้เป็นคนตระหนี่ ๑ การตั้งอยู่ในสัจจะในธรรมะ ๑ การรู้จักห้ามความโกรธ ๑ เหล่านี้จัดเป็นธรรมของสัตบุรุษแต่ละประการ ธรรมะทั้ง ๓ หมวด ๓ ประเภทเหล่านี้เฉพาะมีแต่ในบุคคลผู้เป็นสัตบุรุษ จึงได้ชื่อว่าสัปปุริสธรรม ๆ ของสัตบุรุษ ธรรมะของสัตบุรุษก็คือขนบธรรมเนียมของสัตบุรุษนั่นเอง คนที่เป็นสัตบุรุษ ย่อมมีขนบธรรมเนียมประพฤติปฏิบัติกันอย่างนั้น สัตบุรุษก็คือคนดีหรือผู้ดี ธรรมะของสัตบุรุษก็คือขนบธรรมเนียมของคนดีหรือสมบัติของผู้ดีนั่นเอง ฉะนั้นเราทั้งหลายใคร่จะเป็นคนดีหรือประสงค์จะเป็นผู้ดีโดยความประพฤติ ก็พึงตั้งอยู่ในธรรมของสัตบุรุษดังแสดงมาแล้วทั้ง ๓ ประเภท ๆ ใดประเภทหนึ่ง หรือทุก ๆ ประเภทก็ยิ่งดี แท้จริงธรรมะของสัตบุรุษนั้น เมื่อกล่าวโดยประเภทก็ยังมีอีกมากมายหลายประการ แต่ทุกประเภทก็คงรวมลงในข้อว่าต่างเป็นอุปการะให้ประพฤติตนเป็นคนดีเป็นผู้ดี คือให้สงบเสงี่ยมสุภาพเรียบร้อยทั้งนั้น ความสงบเสงี่ยมสุภาพเรียบร้อย เป็นธรรมะที่คน

ฉลาดคือบัณฑิตได้นิยมยกย่องมาแล้วในอดีตกาล แม้ในปัจจุบันนี้ ก็ยังคงเป็นเช่นนั้น ในอนาคตก็คงจักไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น คงไม่มีใครนิยมความไม่สงบเสงี่ยม ไม่สุภาพไม่เรียบร้อยทุกกาลทุกสมัย เพราะฉะนั้นธรรมะของสัตบุรุษจึงเป็นของไม่รู้จักเก่าเกินสมัย คือไม่รู้จักชราแปรผันเป็นอย่างอื่น เหมือนสังขารธรรมทั้งหลายที่กล่าวแล้ว การพูดถึงความไม่ยั่งยืนของสังขารว่าล้วนแต่มีความแปรปรวนก็ดี การชี้แจงแสดงธรรมะที่ไม่แปรปรวน คือที่ไม่รู้จักเก่าแก่ก็ดี ย่อมเป็นวิสัยของสัตบุรุษจำพวกเดียว เพราะสัตบุรุษเป็นผู้มีอัธยาศัยพอใจแต่จะชักนำในทางที่เป็นประโยชน์ แม้ถึงดังนั้นก็ยังต้องเลือกพูดแต่ในหมู่ที่เป็นสัตบุรุษด้วยกัน ฝ่ายอสัตบุรุษคงฟังไม่ออกหรือฟังไม่เข้าใจ ฟังไม่รู้เรื่อง หรือแม้รู้เรื่อง แต่ไม่พอใจใคร่จะฟัง เพราะฉะนั้นในบทที่ ๔ ของคาถานี้ท่านจึงแสดงไว้ว่า "**สนฺโต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติ**" สัตบุรุษทั้งหลายย่อมเจรจาให้พวกสัตบุรุษด้วยกันเข้าใจได้ดังนี้

สาธุชนทั้งหลาย ผู้สนใจในการสดับธรรม เมื่อระลึกถึงพระคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและคุณพระธรรม คุณพระอริยสงฆ์ด้วยศรัทธาปสาทะความเชื่อความเลื่อมใสแล้ว ควรน้อมพระคุณนั้นๆ มาสู่ตน หรือน้อมตนไปสู่พระคุณพระรัตนตรัยซึ่งเป็นสรณะอุดมเอกในโลก ไม่มีสรณะอื่นจะยิ่งไปกว่าแล้วใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า บรรดาสังขารธรรมทั้งหลายรวมทั้งของเราที่อยู่กับเราด้วยนั้น ล้วนแต่เป็น**อนิจฺจํ** มีความปรวนแปร ตกอยู่ในอำนาจ

ของชรา พยาธิ มรณะ ควรรีบแสวงหาธรรมะของสัตบุรุษซึ่งเป็นคุณไม่เข้าถึงชรา เป็นคุณยั่งยืน ไม่แปรผัน ธรรมะข้อใด ประเภทใดยังไม่มี พึงทำให้เกิดให้มีขึ้น ที่มีแล้วพึงรักษาไว้ไม่ให้เสื่อมสูญสลาย ที่ยังไม่บริบูรณ์พึงทำให้บริบูรณ์ในสันดาน ก็จะสมกับพระพุทธบรรหารที่ตรัสสรรเสริญว่า "มีชรา พยาธิ มรณะ เป็นธรรมดา แต่แสวงหาคุณที่พ้นจากภาวะความเป็นอย่างนั้น และชื่อว่าเป็นการแสวงหาอย่างประเสริฐ" เพราะสามารถจะยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ตนและคนอื่น สมกับนามว่าเป็นพุทธศาสนิกชน และเมื่อได้สำรวจชีวิตของตนที่ล่วงมา ๓๖๐ วัน ยังอีก ๕–๖ วันก็จะสิ้นปีเก่าขึ้นปีใหม่ตามคตินิยมแล้วจักได้ความอิ่มใจสบายใจว่าชีวิตของเราเป็น **สุชีวิตํ** ชีวิตดี **เสฏฺฐชีวิตํ** ชีวิตประเสริฐ ไม่เป็น **ทุชฺชีวิตํ** ชีวิตชั่ว ชีวิตเลว **ตุจฺฉชีวิตํ** ชีวิตเปล่า หรือ**โมฆชีวิตโน** แก่เสียเปล่า เป็นชีวิตไร้ค่า ไม่มีประโยชน์ ซึ่งสัตบุรุษทั้งหลายไม่สามารถจะเจรจาให้รู้เรื่องได้ มีนัยดังแสดงมา สมควรแก่เวลาด้วยประการฉะนี้.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พิฆเณศ 62 ถ.ปั้น (วัดแขก) สีลม พระนคร โทร. 31558 นายกระมล พิฆเณศ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2512